

Még május

nem tudom befejezni
mindig elkezdem szépen
dallamosan
ügyesen fázósan
de nem tudom befejezni

úgy ráz a vonat Kemecséig
hogy írni sem lehet
megfut a toll a papíron

kinézek
szürke ég vizes földek
be kellene fejezni
nem lehet
bal felől árusok bolhapiac
jobbra temető
középen a vonat

be kéne fejezni
amíg még lehet
amíg tart még a jó emlékezet
amikor még szeretted
amikor még szerettelek
mondod
és nem merem elmondani
neked
hogy csak a kezdet szép
s a vég esetleg csöndes
de ami közöttük van
fölösleges

nem érsz el soha hozzám
az ajtómon óriási lakat
várom
a kulcsot
de nem leled
[mindig azt álmodom
Pátróhánál még megvolt, de
Ajakig elveszett]

és nincs nálad nem találok
hiába mondom hol keresd
így hát mire a hold alá száll
lelebeg egy sugáron
s az ajtón beoson az éji búvólet
némasága
te már messze jársz

a titkok elbújnak előled
türelmetlenség átka sújt
nem érzel soha mélabút
s nem ismered fel a zárat sem már

még várlak
bár talán nem kéne
úgyis mindig csak kívül járhatsz

s bár tudom építesz
(hordod a téglát a maltert)
ami lesz – az sem a te házad

*

Antal Attila

Örökül kapott szellemiség

(Emlékek szülőföldről, Északkelet-Magyarországról)

„Visszafele, visszafele:/ a nyírfaerdő lángban áll,/ s a kerti ünnep hó alatt.// Visszafele, visszafele:/ közeledünk, távolodunk...” – írja az emlékezés folyamatát a vitorlázógép starthelyre való visszarepülésével szemléltető versében (*Visszafele*) Pilinszky János. Bár az emlékezés során az ember nem igazodik mindig időrendhez, a verstől ösztönözve hadd szálljak ezúttal vitorlázógépként vissza saját kifutópályámra, gyerekkoromba, hogy szülőföldem szellemiségével való találkozásaimról vázlatos beszámolót adhassak.

Negyven év átrepülése után diákmunkás magammal találkozom a nyári ásatásokon Szabolcs községben. Régészek mesélnek a hely honfoglalás kori szerepéről, a Szent László által ide összehívott országgyűlésről, közben szikrázik a kőkemény föld az ásóvas alatt a falu széli dűlőben, földszag, nyers gyökérszag csap orromba az árnyékos belső portákon, udvarvégeken. Féktelen kedvű helyi fiúk szórakoztatnak kalandjaikkal az ebédszünetekben, öreg pákászok osztják meg velem tudásukat fél deci almapálinka mellett a kocsmában. A földvár sáncáról az ártéri nyárfaerdők villogó ezüstjére s a zempléni hegyek merész vonulatára naponta rácsodálkozom.

Ugyanez az életperiódus, ám ezúttal a helyszín Szatmárcseke. A temetőben állok többedmagammal Kölcsey Ferenc síremléke előtt. Alkalmi idegenvezetőnk szól a csoportunkat kísértetekként körülvevő csónak alakú fejfákról, beszél nagy költőnkéről, a *Himnusz* születéséről. Míg szavait hallgatom, nézelődöm – először vagyok itt –, s elcsodálkozom a kontraszton: a fejfák sötétbarnák és feketék, sejtelmesen ősi, népi szellemiség árad belőlük, míg a Kölcsey-síremlék fehér, s egy magasabb, nemesi kultúrára utal. Mekkora távolság egy népen belül! Képzetekben, szokásokban, álmokban. (Ez az élmény segített hozzá később, hogy megértsem Kölcsey kijelentésének jelentőségét: „... a való nemzeti poesis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.”)

Tovább repülve visszafelé újraélem, amint piros galléros ministráns, nehéz liomillatban állok az oltár előtt Sárospatakon. A szertartást Kuklay Antal végzi, az '56-os forradalmat követően börtönbe zárt példaember. (Később a Pilinszky-líra tudós népszerűsítője, ki a fentebb idézett költeményről kiváló elemzést ad *A kráter peremén* című kötetében.) A mise a plébániaépület egyik termében folyik, a szomszédos templomban és környékén ugyanis feltárásokat végeznek a szakemberek. (Ekkor kerülnek elő a kora Árpád-kori rotunda alapjai. Valószínű, hogy az

egykori körtemplomban a Tübingiából lóháton haza-hazalovagló Szent Erzsébet is többször megfordult.) A prédikáció a könyvekről, a ritka kiadványok felkutatásának izgalmáról, az olvasás örömről szól. Az atya olyan hozzáértően és szemléletesen beszél – korábban könyvtárosi képesítést is szerzett –, hogy az ujjam viszketni kezd a régi pergamenek lapozása utáni vágytól. A mise után igyekszem haza, barátaimmal alig várjuk, hogy kezdődjön *A Tenkes kapitánya* című filmsorozat következő epizódja. A Rákóczi- és a kuruchagyományok bűvkörében élünk, titkos alagutakat kutatunk a várkertben húzódó, ekkor még romos falak alatt. Találunk is egy rövidke föld alatti járatot.

A következő jelenet főszereplői apám és erdőmérnök kollégái. Névnapi összejövetel van nálunk. Testvéreimmal, persze, leleskedünk, hallgatózunk. Az egyik vendég hosszan beszél arról, hogyan került át családjuk Székelyföldről Patakra, mi mindent éltek meg a Trianont követő évtizedekben. (Kazinczy utcai egykori háza előtt ma is áll a székelykapu.) A vacsorát borozgatás, nótázás követi. Elhangzik az *Erdész himnusz*, sorra kerül a „Zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madár” kezdetű dal, s nem marad el a régi diáknóta sem: „Bodrog partján van egy város, én is laktam benne...”.

Ugyanekkortájt egy délután apám azzal jön haza a munkából, hogy őt bízták meg a közelgő erdészeti vándorgyűlés meghívóinak elkészítésével. „Segíthetnél, fiam – mondja –, kéne valami szép versidézet.” Örömmel mondom igent, de olyan bizonytalanul nyitom ki a könyvszekrény üveges ajtaját, hogy odalép mellém, kivessz egy könyvet, s a kezembe adja: „Nézd át először ezt!” Elvonulok, betűzőm a szerző nevét s a címet. Áprily Lajos: *Ábel füstje*. Jóleső érzés, hogy a verseket többé-kevésbé értem. Jó pár versrészletet kiírok egy lapra. (Arra már nem emlékszem, hogy melyik került fel végül a meghívóra, vagy hogy egyáltalán Áprily-idézet szerepelt-e rajta. Mindenesetre az *Ábel füstje* volt az első verseskötet életemben, melyet az elejétől a végéig áttanulmányoztam.)

Még messzebb utazva hátrafelé az időben egy zempléni erdésztenyán pillantom meg magam, hová nemrég költöztünk ki Sátoraljaújhelyről. A házak, istállók által körbevett téren kerek kút és közös kenyérsütő kemence. Anyám épp hozza a megdagasztott-kelesztett tésztát, s tenné a lapátra. Ügyetlenkedik, sohase csinált azelőtt ilyet. Két szomszédasszony is ott terem, segítenek, magyaráznak... A még meleg vekniből hatalmas szeletet kapok, rajta frissen köpült vaj. Eszegetek, közben a kis mindenestől fel veszem az irányt. Eresze alatt kocsisok állnak, kezükben apró üvegcsében pálinka. Egyiküknek mindkét füle helyén szabálytalan alakú csonk. Elé állok, naiv szemtelenséggel kérdezem: „Miért ilyenek a fülei a bácsinak?” A mellette álló válaszol halkán, szelíden: „Elfagytak a Donnál, kisfiam.” Nem tudom, miféle Donról van szó, elsomfordálok a patak parti kovácsműhely felé. Kis helyiség, kis tűz, kis fűjtató. Egyedül az üllő hatalmas, alig lehet tőle el-

férni. A nyitott ajtó előtt az egyik segéd egy lovat készít elő patkolásra. Faragja a patáit, majd ráspollyal itt is, ott is utánaigazít. Érzem a forró vas és a nyesett szaru illatát... A patkolás után a mester megengedi, hogy a legkisebb kalapácsával készítsék magamnak egy patkószeget.

*

E kisgyerekkorig ívelő virtuális időutazást követően néhány szó Nyíregyházáról, ahol – három évnyi abaújszántói tartózkodást leszámítva – az elmúlt negyven évet töltöttem. A város és a nyíri táj szellemiségét sok kiváló pedagógus, idősebb barát sugározta itt felém az évtizedek alatt. A legerősebb hatást közülük Katona Béla tette rám. Neves Krúdy-kutató volt már, amikor a tanárom lett, szívélyességben mégsem versenyezhetett vele senki. Néhány diáktársammal, köztük Jánosi Zoltánnal, akkoriban már rendszeresen írtunk verset, egyebet. Katona Béla bátorított minket, s meghívott a vezetésével akkor alakuló megyei írócsoportba. Elintézte, hogy a helyi lapok közöljék írásainkat, szerepeltetett minket a csoportot bemutató antológiákban, s első önálló kötetünkhöz is az ő segítségével jutottunk. Volt egy kis szőlőskertje a város határában, ahová szüretre rendszerint meghívta a csoport tagjait. A munka végeztével leültünk a kert hatalmas diófája alatt a kőasztal köré, kóstolgattuk a mustot, beszélgettünk borról, irodalomról. Béla bácsi közvetlen, anekdotázó természete – különösen ebben a környezetben – a régi, patriarchális magyar világot idézte. Folytonosságot éreztem és otthonosságot. Úgy tartják, Nyíregyháza barátságos légkörű, befogadó típusú város. Számomra az 1970-es, '80-as és '90-es években elsősorban Katona Béla révén volt az.

A tájhoz, ahol élek, hozzátartozik a Tokaji-hegy látványa. (Krúdy szerint vannak őszi napok, amikor a hegy illata is érzik a Nyírségen.) A Tokaji-hegyet életem során körbelaktam, megszerettem, szülőföldem középpontját jelöli. Pestről, Szegedről vagy épp Nagybányáról visszatérve mindig akkor érzem először, hogy hazatértem, amikor megpillantom izmos, arányos őrszem-alakját. Második emeleti dolgozószobám ablaka épp felé néz, beszélgethetek vele.

Lányszöktetés

(U. J. után szabadon)

Lógjunk meg lóháton – hívtam. Jött repesve.
Ficánkolt a szívem. Lengett körte melle.
S hogy mélyet sóhajtott lovacsánk tompora,
nevettünk... A napok nem szálltak úgy soha.

Hanem aztán lassan meguntam. Te Édes
– mondtam neki –, eredj! Nesze pénz. Elég lesz?
Hej, hogy fénylett szeme s marka! Ám mit se szólt.
Fogta a pénzt – s maradt. Ennyi volt, mese volt.

Retromájus

Zsongjon füledben Minnesang
most ez a trend
épp ez a hang
a Minnesang a Minnesang

most érezd hogy zeng hogy pezseg
a véred meg
az életed
érezd hogy zeng az életed

ne bánd ha ingád most kileng
bármily kifent
szabad a szleng
most nagyothall a vézna szent

hisz majd a vénség behavaz
nem rád szavaz
a szép tavasz
vékony lesz kedved és avas

meglátod akkor mit jelent
ha feldereng
mint szélharang
a Minnesang a Minnesang

Rokokó

Vágyunkat, víg amorettünk,
meg ne utáld, Lidim! Szeress,
havat ha űz künn Boreas,
hőtől ha pilled a pásztor,
ha rózsákat ringat Zefir,
vagy zörögnek őszi ágak!

Szeress, Lidim, hisz tudhatod,
keresztbe együtt feketünk,
csakis együtt a halálnak!

Romantika

Fogytán időnk. Te égiesülsz,
én menőben vagyok sárrá.
Elszármazunk e köztes létből
mélységgé és magassággá.

Külön világok: lettünk eggyé,
s majd szétválaszt megint az űr.
Csakhogy két *fél* miféle sorsra
jut, ha végképp elkülönül?

Reményt eged nyújt-e nekem, s én
üzenhetek-e körödbe?
Vagy vak rög s célját nem lelő fény
leszünk csupán – mindörökre?

Nagy Zsuka

töredékek egy talált kötetből

Szeretem a pálinkát. Ma reggel kóstoltam meg a több évvel ezelőtt a szeretőmtől kapott ágyas aszútörkölyt. Eszembe jutott a Sóstó A Svájci-lak. A városban a Royal Szálló. A kis villamos, a konflisok, a kalapok. Selyemruhák és öltönyök háza.

A tirpák asszonyok tudnak a legtovább várni. Megáll velük az idő, mint a Ványa bácsiban. Úgy tudnak várni, mint a Godot-ban, úgy tárulkoznak ki, mint Anna Karenina. Úgy vágyakoznak. Mint ahogy más nő nem tud.

Várnak. Kiválasztanak egy férfit. Aztán már csak rá tudnak várni. És ha az nem jön. Annál inkább várnak.

Álmában fiatal férfiakkal hál. Jóképű, erős, csontos, középmagas emberekkel. Kik Sulyánbokorból, Mandabokorból, Verbőczibokorból vagy Rókabokorból gyalognak be hozzá a városba. Lavórban megmosdanak, de így is érezni rajtuk a széna és a ló szagát. Fekete csizmát vesznek és gyolcsinget. Ilyenkor boldogan ébred a tirpák asszony. Mióta elhagyta lókupec férjét, ki jobban tudott bánni a nyers hússal, mint a vággyal telivel, azóta nem vágyik a város pompáira és ficsúr férfijeire. Hiába hagyta ott vidéki életét. Mégis bokortanyák férfiái látogatják meg álmában. És az az egyetlen igazi szerető. Akiért örök magányt fogadott a tirpák asszony.

A tirpák asszonyokban tótok, szlovákok, magyarok vére folyik. Minden nő bar-na hajú. Egy tirpák nőt sem ismerek, kinek szőke haja lenne.

A tirpák nő már rég nem vágyik sehová. Se a Felvidékre, se Szarvasra, sem Békésbe, se a fővárosba. Csak várni tudnak, itt. Helyben. A Nyírség szívében. Közel a bokortanyákhoz. Pontosan. Precízen. Csak várnak.

Ma reggel éreztem hosszú évek után a szerelem illatát. A vágy mámorát. Hiába megannyi pálinka udvarló gesztusa. Hiába a szilvapálinka istállók szénájába huppanó akarata. A meggypálinka könnyed és egyben brutális templomfalnak tuszkoló mámore. Az ágyas aszútörkölynek nincsen, nem lehet párja. Az maga az üvegbe zárt szerető. Szeretkezés. Az maga a testet öltött ifjú. Kit a tirpák asszony sosem tud elfelejteni. Csak várja. Várja. Néha pántlikáját látja az, ki arra jár, és ő csak szagolja feles poharát. Hátha kiugrik belőle régi szeretője. És az alkohol. Lassan, fájdalmasan, mindig reményt és illúziót keltve vissza-visszatér. Aztán végképp elpárolog. Úgy, mint az a cifra beszédű, Krúdyt olvasó szerető. Ki szabadon, fellélegezve utazza át egész Európát. Immár több éve a tirpák asszony és más nők terhes, gyötrő, hisztérikus szerelme nélkül. Bordélyházakban éjszakázva. Ki tudja. Tán már katedrája is van.

Jánosi Zoltán

Krúdy Gyula tündöklő lázadása

Az 1848-as magyar forradalom, majd az azt követő megtorlás nemcsak Európa addigi rendjét rengette meg leveretésében is, hanem erős penge-, majd bárvillanásával szétdarabolta, addig nem sejtett utakra terelte családok tízezreit is. Ki kötélre jutott, avagy golyó elé, ki csak Kufsteinbe, ki pedig száműzöttként török, amerikai, francia földre: a 48-as magyar honvédtisztekből a föld számos hadseregébe jutott – áldozatnak, zászlónak, folytatásnak. S jutott belőlük Nyíregyházára is. Mert volt, aki elbukott hazája földjén hányódott idegen földek helyett, amnesztiával ugyan, de kétségbeesve, s Világos gyásza mögé Branyiszkót, Isaszeget rejtve a szívében. S ha karddal a kézben a hazáért meghalni itt már nem lehetett – ha lehetett is, értelmetlenül –, új család alapításába építette bele a le nem gázolható reményt és föl nem adását az eszménynek: a kardok villogása és a lőporfüst mögött nemrég még elképzelt új Magyarországnak. Miközben a fiatal Ferenc József kézcsókjától illetett Miklós cár fogadásáról elsiető Paskievicsnek még évekig ott lépkedtek a szeme sarkában a serege előtt – a vitézség példáiként – elvonultatott diákhonvédek.

Hát így, a történelem ekkora forgószelében vetődött a Felvidékről előbb Kállóba, majd Nyíregyházára a híres, Komáromot Klapka György adjutánsaként az értelmes harc utolsó pillanatáig védő legidősebb Krúdy Gyula, akinek édes öccse, Krúdy Kálmán ráadásul soha sem tette le a fegyvert. A szabadcsapat vezérért majd jóval Világos után, a vadkerti erdőben árulók lötték agyon. S a Széchenyihez való hasonlatossága miatt csak „grófnak” nevezett, s később a 48-as honvédegylet, majd a pesti Honvéd Menház parancsnokává öregedő honvédkapitány – virágkorában vármegyei főügyész – még élete párját is 1848 harcoló népéből választja meg. Radics Máriától, a szabadságharc egykori szolgálóleányától származó, szintén Gyula nevű gyermeke és egy malterhordó leány, Csákányi Julianna jóvoltából nemsokára már ott rugdalta a kaput, majd próbálgatta – egyelőre huszárok elvett kardja és megszabdalt füle helyett – csupán a nagyatyai ház kertjébe felszerelt tornaszereket a törvénytelen unoka: legifjabb Krúdy Gyula: a későbbi író, Szabolcs megye egyik legnagyobbra nőtt szellemi óriása.

S akárhogy tűnjék is az őszi szelekbe, tavak tükrére, elpörgő falevelekre író emberről: az ő legnagyobb öröksége a családnak ez az izomban, csontban, tekintetben megőrzött 48-as hagyománya volt. A fiatal Krúdy ezzel a daccal szegül neki az élettől számára kirótt időnek és „a magyar Pokolnak” is. Élete csupa lázadás: megszületett nyíregyházinak, dzsentrinek, bohémnak, és lett világszínvonalú nagy leleplező, a szorgalom aszkétája az alakját körbecsillogó legendák alatt. Aki már akkor ezt írja oda jelmondatként és figyelmeztetésül a XX. század falára, amikor kevesen sejtik

még, hogy milyen megpróbáltatások várnak rövidesen Európára: „Minden embernek előlről kell kezdenie az életét mezítelenül. Talán azért, hogy ne rettenjen meg azoktól a dolgoktól, amelyek reá várnakoznak.”

Szatmár, Nyíregyháza, Podolin, Debrecen, Nagyvárad neveltje, a nyíri csend, az agarászó urak, a ligetek és nádasok jelbeszédének érzékeny meghallója éppen a millennium évében, 1896-ban érkezik Pestre. Abban az „átmeneti korban”, amikor – ahogyan Nagy László írja: „a nyíri homokból csak a Rákóczi-legények haját emeli föl a szél. Mikor a branyiszkói dobok is legurultak az orpheumokba. Budapest pedig fölépül a tülekvésnek.” Utazótáskája helyett a fejében ekkorra már Boccaccio, Dickens, Victor Hugo, Walter Scott, Byron, Thackeray, Puskin, Zola, Maupassant, Turgenyev, Mark Twain, Jack London regényeinek emléke, s a századelő nagy magyarjai: Jókai, Mikszáth, Reviczky, Bródy, Lovik, Petelei, Thury, Gozdsu hagyatéka és több száz megírt cikk és tárca is, de mindez nem elég. A 48-as örökség konok daca kell, hogy az egész ország fölé diadalmasan, sárkányszerűen növő, s az állam zugaitól, Szabolcstól, Szatmártól fényévekre csillogó világváros el ne nyelje védtelenül őt is, akár a százezreket.

De Krúdyban az idő emberére akad. Noha lóversenyek, kártyacsaták, párbajok zaja, a Meteor, az Astoria, a Royal dísztermeinek girlandjai és táncosnői forognak körülötte, de gyémántos novellák s gyarapodó kötetek is, s rövidesen már ő írja meg a város történetét! Néhány év múlva már Pest és Buda beszél róla, sőt legendákkal veszi alakját körül. Ezek a „nagy mesék” a kötekedő, a férfit írói mivoltában megsértő, összevagdalt huszártisztokról, a pusztá kézzel megfékezett, a hintó előtt megvadt lovokról még néhány lépéssel írói rangjának felismerése előtt járnak, ám már előre azt ékesítik. S a tízes évektől már a szokatlan művészi minőség értékei nőnek a párbajozó, a hősszerelmes Krúdy alakja fölé. Nőhettek is: amit a felszínes világ nem láthatott, tizenkét órát dolgozott naponta, csak az a titok máig, mikor szakította ki ezt az időt lila gyöngybetűinek az őt vadul körbevirágzó létből, hogy hány órává tágította a napot.

A lapok pedig teltek. Jöttek először a dzsentrik és a kisasszonyok, és ahogyan Krúdy a dzsentrire néz, az groteskségében is maga a sötét kiábrándulás. „Hát ez volna az a híres magyar középosztály, amelyet én megmenteni akarok? Ezek a cégéres gazemberek?” – teszi föl magának a kérdést a legutoljára a Nyírség remeteszagú kertjeibe kanyarodó postakocsin a megszállott Alvinczi Eduárd. „Hol vannak azok a férfiak, akiknek sírkövére majd rá fogják vésni: minden elveszett, csak a becsület maradt meg? – Azok kérem, régen Amerikába szöktek – szólt közbe a züllött úriember, aki Alvinczi kifakadásait hallgatta.” Aztán jöttek a mindennapi hősök, a városok számkivetettjei és kalandorai: a házmesterné, a mosóné, a párbajsegédek, a kasszírnök, a lókereskedők, a bérkocsisok, a postások, a tisztiszolgák, a fűzőkészítők, a kártyavetők, a hamispénzváltók, az ördögűzők és a hullamosok, megannyi

szédelőgő különc, furcsa, bogaras figura: az egész beteges Magyarország. Jött azután Rezeda Kázmér és Zathureczky, majd Széplaki Titusz, Palaczky úr meg Ligetsarki és Turf Karolin (a virágárus), Pincsi gróf és Toronygombi, Podolini Lajos és Szomjas Guszti, Józsiás úr meg Zérus Aladár, azután Czifra János – a temetésrendező. Éppen úgy görbe tükrei ők az emberi névnek, ahogyan a létnek is. Zömében „megszállott mániákusok, egy hanyatló kor, egy széthulló társadalom végletesen felnagyított karikatúrái” – ahogyan ítéletét Krúdy legnagyobb szabolcsi kutatója, Katona Béla papírra vetette róluk. Nemcsak a dzsentriről lehangoló a képe, de a polgárról és a kisemberről is. A kor művészet iránti érzékenysége az ő köreiben sem marad alább a többi figura profiljától: „A hentesné verseskönyvet vett elő, amelyből kiszakított néhány lapot, hogy stancilít csináljon belőle – a tepertőnek.” De ezek az eleven emberi sorsokat hordozó különleges nevek: arcok és szemek is. Sőt ruházatok, viseletek – suhogó szoknyák, kalapok, sálak. S a „nevek költészetének” törvényei szerint: még zeneszerszámok is! Nagybőgők, hegedűk, templomi orgonák avagy nyikorgó tangóharmonikák az utcasarkon. Ezek a nevek tájak is. Napsütésben szikrázó téli hegyoldalak, a Kárpátokból kanyargó folyók, szőlőfürtös domboldalok, homokba futó utak. Ezek a nevek: Magyarország. Nemcsak a beteges, a korhadt, hanem ami e szerencsétlenek vágyaiban megjelent, ami a történelemben *lehetett volna*. Az az arc, amit csak boldog országok viselnek, s ami talán a miénk is, ha – mint Örkény István tömörítette sűrű pontba: „Világosnál mi győztünk volna, s Paskievics menekült volna véres fejjel.”

Am a keserű Krúdy túl mélyre lát. Ő már akkor az ország agóniájára fülel, amikor a dzsentri, a mágus és a kispolgár együtt húztatja Bécsben a valcert, s együtt vonítják még évtizedeken át a Burg előtti éjben, a Ferenc József Aradtól nyugtalan álmától izzó császári palota felé, hogy „szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország!” S a kisgyermek Illyés a csontjaiban éli még a *Puszták népét*, a legsötétebb belső gyarmatosítás dokumentumát.

„Láttunk mi már elég komédiát az életben, Majmunka” – súgja oda Szindbád kicsit korosodó szerelmének, és ezentúl még inkább a kisvárosok sikátoraiban, a havas erdőkben keresi az ember széjjelcibált álmát – a magyarságét is –; akit nem gyötörnek többé belső megfeszülések, a háborúk éles és gyors kései, a nagyhatalmak kegyetlen akarata. A hőseibe átmentett ember a szomorú erdők hajnali párájaként támad föl belőle Ady *Mag hó alatt* című költeménye verzhősének ikertestvéreként:

*Gyötrött és tépett magamat
régi hiteiben fűrösztve
vérből, jajból és lángból
szedegetem össze
s elteszem, mint életes holtat
igazimnak sarjadásáig.*

„Igazimnak sarjadásáig.” Ez Krúdy poétikájának igazi arca, mert már a tízes évektől megsejti, és Trianon után bizonyossággá növeli magában a magyarság várható perspektíváit az érdeklőnkra szabdalt európai létben. S ha a Monarchiától a gyomra kavargott, az édes züllés helyén most csak a szikár jövőtlenséget, a jövő barbár ígéreteit látja. S ő nem birkózik, mint Móricz vagy Ady. Németh László „szorongó tájékozatlansága” neki „iszonyú kiúttalanság”, ahol csak fölfelé, az ég, a felső terek irányába nyitott még a történelem.

„Nem szeretem ezt a mai világot – írja. – Azt mondják, átmeneti idők. Csak-hogy én nem kívántam átmeneti időben élni. Arra sem emlékszem, hogy ezt az életet valaha kiköveteltem volna. Már arra se vagyok kíváncsi, hogy minek örülhet az ember, ha magyar.” Így hát nem is a történelem nagy kérdései vonzzák, hanem az olyan problémák például, hogy: „Vajon isznak-e még a Kék Hordóban eperpálinkát?” Az ízekkel, szárnyakkal, szagokkal s a nőekkel önmagát takarja el, azt a férfit, akit ugyancsak Ady jellemzett feledhetetlenül a (természetesen Krúdynak ajánlott) *A menekülő lovas* című versben:

*Sóbálványa lettem
Hazám dülésének
Szeretett jószágim,
Csúreim, táraim
Bús pusztulásának.
(...)
Add, óh Uramisten,
Hogy némán bolyongjak,
Ajkamat szorító
Dühvel, háborúsan
Átkokat ne mondjak*

A nagy centrumok, az erős várak, a kürtök, az ígéretetek, az ígéket harsogó torkok helyett Krúdy az addig néma világot zendíti fel. A részletekét, a peremekét, az apró tökéletességek, hangulatok, fények sokszínű tündöklését. S ennek a stílusát, nyelvét, kompozícióit alapjaiban megszabó erőnek az áramán behajózik a világirodalomba. Ő nem erőltet az ember nyakába eszméket, küldetést, de szüntelen gondolkodásra, eszmélkedésre biztat, s folyamatosan az élet apró értékeit emeli fel. Hol egy szivarvégben fénylik fel az idő, bevilágítva a mindenség komor sarkait, hol egy asszony selyemharisnyájáról csillan a kozmoszba a lélek, hol zizzenő falevél hangján karcot jelet az időtlen szelekbe, hol galambok havas szárnytollával vagy egy régi orgonailat emlékével üzen, s girbegurba utcák zezgugaiból éneklő a történelem darálóból kimenekített embert.

Krúdy: zseni. A ma agyonidézett nyugati filozófusok előtt jó ötven évvel fedezi fel, hogy ennek a létnek nincsen centruma. Vagy ha van is ilyen „központ”, akkor több is létezik egyszerre, egyenrangúan, egyidejűen s változó erővel és szerepkörökben. S ezt fölfedezve a magyar, sőt a világkultúrában is – a századelőn szinte egyedülállóan – eltolja a próza centrumát a történelem és a magánélet csikorgó fordulópontjaiból, a nemzeti és a személyes sors „nehéz” terepeiről, a parasztok és kétékezők folyton zendülő árvaságából, el a nemesi kúriákból, a polgári otthonokból is, el a hivatalokból, a kaszinókból – a női vállkendők és szoknyák alá, az óbudai kiskocsmákba, a pohárban ragyogó borokba, avagy vándorló fókuszoként – akár egyetlen postakocsi belsejébe is. Miért is ne, hiszen nincs sehol egyetlen biztos pont sem a világban, már talán csak maga a személyiség. „Mintha önmagamat követném a leereszkedő estében” – írja. „Az idő összezavarodik, mint a homok.”

S Budapest mellett Podolin, Bécs mellett a Nyírség, a legutolsó felvidéki plébánia-templom leghátsó padja ezért lesz egyaránt hősei otthonává, egyenrangú a nagyváros sugárútjaival. Móricz, Szabó Pál, Veres Péter, Kodolányi a parasztportákra, Tersánszky a csavargóviskókba, Németh László az értelmiségi lét minőségesszéményébe, Nagy Lajos, József Attila a külvárosba, Babitsék a „szent” nyugati ideálokba helyezik ezt a fókuszot. Krúdy pedig, mintha előre látná az európai történelem hosszúra nyúló árnyékait, a csont- és salétromszagú csatamezőkről a középpontot a „jó fogadókba”, a kiskocsmákba dobja, és természetesen a szebbik nem közé, így hát a nyilvánosházba is. Ahol maradt még az örömnél valami morzsaléka, és egyébként is, a kisasszonyok ott Puskin-idézetet hordanak a harisnyakötőjükön. „Mert korunkban – mondja egyik ravaszdi hőse –, amikor a nemes érzések: a vallásosság, a hűség, a tisztelet, a barátság, a hazaszeretet lassan kivesznek a világból, csak a szerelem az, amely képes visszavarázsolni a régen letűnt idők illúzióját. Csak a nők javíthatják meg az állati sorsba jutott férfiakat. És minden alkalmat meg kell adni a nőknek, hogy a javítás munkáját elvégezhesék a férfiakon.”

„Van néha olyan pillanat, / amely kilóg az időből” – rötta be az *Örök pillanat* című versébe ezt a fénylő és nyilalló sort Weöres Sándor. Krúdy mintha csupa ilyen pillanatot ragadott volna meg. Nyelvi újításait is a létezés perifériáinak gazdag megszólítása mozgatja; életműve hatalmas kitágítása így a magyar nyelv érzékenységének, bátorságának is. Ő nem új szavakat alkot, hanem a világ apró rezdüléseit és tágas látóhatárát egyaránt pontos hűséggel az ajkakra jegyző, s gyökeresen új viszonyokba helyezi őket. Szóképeinek legbelső törvényeit ez a páratlanul egymásra hangolt, kettős vágy irányítja.

És ahogy belemered a pesti éjszakába, és azon túl a podolini emlékekbe, és azon is túl az agárszuszogású nyíri csöndbe, *Az Ezeregyéjszaka meséiből* egyszerre előlép Szindbád, a hajós, hiszen ahol a legtisztább eszméknek még árnyékává sem lehet lenni, mert a beszakadt jövőjú ország recseg-ropog csak rázkódva a sötétben, mint

egy kiürült fedélzet, ott csak a hazátlanság teremtheti meg a hősét. Azon a tájon csak az otthontalanságot lehet létélménnyé avatni, s benne az egykor volt és a valaha még lehetséges haza nosztalgiáját.

S miközben a szecesszió, a posztromantika, az impresszionizmus, a szürrealizmus és a groteszk fényeit játszatja egybe hősének alakjában, a megfoghatatlan, de mindenütt jelen levő Szindbád kikorcsolyázik sötét felöltőjében a térbe a történelem embert gyötrő ítélőszékei elől. Lábában az otthon *ígérete* csupán, mert az otthon a vándorlásban van. Szindbád az emberbe átmentett életöröm, a vad történelemből és az időből kiemelt remény egy botladozó, keserű korban. Az emberben repülő eleven madár, szemben önmaga félelmeivel, szorongásaival. A szülőföld hűsége és maradványa. Szindbád egyetlen részvét az ember iránt: a születés íze, a kibomló szavak fénye.

Szindbád a szökevény emberiség, aki rákiált a történelemre, hogy az emberből kifelé megy az ember. Szindbád a dolgok elveszített távlatát mutatja meg. Újra felismerteti a suttogás zenéjét, az asszonyi mozdulatban a varázslatot. Az embert így vagy úgy, de végül is porrá őrülő időben még egyszer elibénk szikráztatja mindazt, amiért érdemes élni. Szindbád a menekülő emberiség. A XX. század nagy emberi alaphelyzetét testesíti meg: az üldözött, a szökevény, az utakra kényszerült ember állapotát. Szindbád az első emigráns, akit százezrek követnek majd, kifelé üzelve, hajtva, taszítatva az otthonukból és a létükből is, ki a pokol felé menetelő európai és magyar történelem útján. Akinek óceán-, só- és szabadságszaga van, s úgy jár imbolyogva, álomtól, vinkótól, nők miatti fáradtságtól, mintha örökké a bizonytalan, közép-európai csönd fedélzetén járna. Mert hiszen innen emelkedett föl. Ő tehát: a hazátlanság a magasban. De szuverén és megőrző birodalom mégis, mert szabad maradt, szabad a szeme csillogásával, a színek barbár erejével, a szoknya fényeivel, a marhapörkölt és az újhagyma ízeivel.

Mert Szindbádot nem lehetett deportálni. Sem munkaszolgálatra hajtani, mint Radnótit, Szerb Antalt, Gellérit, Rejtőt és Pásztor Bélát. Szindbádot nem lehetett a Dunába löni. „Málenkij robot”-ra sem lehetett hurcolni; s már Szolyván halálra éheztetni vagy a tajgába fagyasztani később. Internálni sem lehetett. Nem lehetett áttelepíteni a Maroson, a Latorcán, a Dunán. Nem lehetett letépni a körmeit. El nem követett tetteket nem lehetett aláíratni vele. Nem lehetett sortüzet nyitni a tömegben álló, a zsarnokság ellen tüntető alakjára. Az állatkerti tetemek közé sem lehetett elásni összedrótozott testét. Szindbád – megszökött.

Alf laila wa-laila: az *Ezeregyéjszaka* küldte, de ez az indiai származású, arab vagy perzsa nevű hős talán a legkiábrándultabb európai, s talán a legszomorúbb magyar. Egy nagy költői életművé nőtt vele ez a próza, benne a magyar lét hatalmas drámájával. „Multikulturalitás”, „intertextualitás”, mormolhatnánk a posztmodern leckét – de hát mennyire kevés ez Krúdyhoz! Szindbád a Nagy Fény – aki folytató-

dik Máraiban, Huszárík Zoltánban, Latinovits Zoltánban, Mándy Ivánban, Mészöly Miklósban és még százakban, ezekben is. Szindbád a gödörből kiröppenő emberiség. Keserves közép-európai tapasztalat. Hajszálain az ember reménye, poharában a jövő szikrázó bora, talpa alatt a föld helyett csak idő, szemeiben a sorsának hátra arccal sorakozó emberiség.

A szülőhelyére egyre gyakrabban hazlátogató író még kétszer tér vissza élete végén szülővárosába – s mindkettőszer az égben. Először egy valóságos úton, a Budapest és Nyíregyháza között 1931-ben indult első repülőjáraton. Két évvel halála előtt még beszámoló is készít a magasból, a felhők közül pillantva alá szülőföldjére: „Kétkerekű talyigán, szilaj hámos lóval, a ló farkán ülő kocsislegénnyel mentem el egykor Nyíregyházáról. (...) Most az első repülőgéppel térek vissza a Nyírségbe.” „Robinsoni táj jön most egyszerre órányi távolságra a fővároshoz.” A második, a hosszabb idejű „égi” hazatérés már az író halála után, a szellem régióiban történik, és több évtizeden át tart. Különösen a múlt század hatvanas éveitől egyre szaporodó emlékjelekben, emléktáblákban, szobrokban, színpad-, utca-, gimnázium-, film-színház-, szálloda-, vigadóelnevezésekben, állandó múzeumi kiállításban s konferenciák, könyvek sorában nyilatkozik meg. A halott Krúdy e második égi útja során mind inkább belakja szülővárosát, mind mélyebben rajzolja rá vonásait térképére. A mai Nyíregyházára lépőt már sokfelől – legkatartikusabban talán Varga Imre új szobrának közelében – szólítja meg az ismert gordonkahang.

Ahogy Szindbád és a többi Krúdy-hős mind maradandóbban nőtt bele a világirodalomba, az öregedő, eleven írók mind nagyobb lökésekkel taszította kifelé a létezésből az idő és a történelmi kor. Tüdeje, szíve, gyomra, lába rendetlenkedik, majd féloldali agyvérzés éri, és a lakását is felmondják. Van olyan lexikon, amely már 1931-ben *néhainak* minősíti. 1932-ben e balzaci arányú életmű írója vagyontalansági eskü letételére kényszerül. Amikor halála után a hivatal emberei számba vették hagyatékát, az alábbi javakat írták össze a százharminc kötetes író minden itt hagyott, e földi tárgyi tulajdonaként: két csíkos nadrág, egy fekete zakó, egy barna szetter, nyolc ing, egy szürke felöltő, két nadrágtartó, egy zöld és egy szürke kalap. De csak a szürke kalap alá befért már ekkor egész Európa.

Vajon mit álmodhatott utójára Krúdy, mielőtt végleg magára hagyta szindbádtalan didergésében a világot? A sóstó fái-e, a bujtosi parázna nádast, a színes pillantásai-val is nyugtalan nyíri csendet avagy a nagyapát a híres Komáromból? Aligha. Bizonyosan asszonnyal álmodott, hiszen azt is leírta belenezve a sűrűsödő estbe, hogy „a csalódott férfiakat éppen női alakban szokta felkeresni a halál.” De az az asszony bizonyosan a szabadság angyala volt – a kis virágáruslány képében – és teste helyett virágokkal szórta tele a homályt.

Nyíregyháza és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az utóbbi évtizedekben az emlékjelek állítása mellett könyvekkel s tanulmányok tucatjaival járult hozzá, hogy a

magyarországi Krúdy-értékelés a mai színvonalára érkezhessen. Hogy egyre fölismertebb legyen az életmű világirodalmi rangja. Ami többek között 1931-ben, az e teremben (1883-ban) lefolytatott tiszzaeszlári vérvádperről írt regénnyel (*A tiszzaeszlári Solymosi Eszter*), Hitler hatalomra jutása előtt két évvel üzente egyik utolsó figyelmeztetését az emberiségnek. Egyszerre emelve fel szavát a zavaros szándékok, az előítéletek és a tömegeket örvénybe sodró hisztéria ellen. Már két évvel azelőtt, hogy Thomas Mann nyomdába adta a náci elvekkel a zsidó mítosz szembe fordított regényét, a *József és testvéreit*, amikor a történelem gödreiből elősompolyogó árnyékok veszélyeit még kevesen érzékelték igazán a korban. Ebben a teremben ma itt – Alvinczy Eduárd, Rezeda Kázmér és Szindbád portréi mellett – ez a Krúdy Gyula is itt van velünk. Áttört fényű mondatain át „az ember széphe szőtt hitét” végső percéig védelmező, messzire látó, bátor ember. A megzavarodó Európa fölötti józan lélek. Ebben a teremben ma Krúdynak ez az arca is világít.

Pedig amikor meghalt, már csak a könyvekben lebegő szelleme világított. A villanyát kikapcsolták, mert azt sem tudta fizetni, a holttestét gyertyafény lobogta körbe. Néhány utcányira szülőházától, egykori szülőágya közelében ez a gyertya ma itt gyullad meg újra. S ennek a kicsi gyertyának ma hatalmas holdudvara van. Szülővárosa szívéből – nemcsak az országnak, hanem az egykor az író nyúlszörkalapja alá dugott Európának is üzeni, hogy az 1848-as lázadó honvédtiszt és a markotányosnő unokája, Krúdy Gyula magyar író – szindbádi útjain – ma végleg hazaért.

Jegyzetek

Az írás főbb forrásai:

Czine Mihály: *Krúdy Gyula*. In: A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig. Szerkesztette Szabolcsi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 370–389.;

Katona Béla: *Az élő Krúdy*. Cikkek és tanulmányok Krúdy Gyula életművéről. Válogatta és szerkesztette Jánosi Zoltán. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága. Nyíregyháza, 2003.;

továbbá Krúdy Gyula regényei és novellái, valamint Huszárik Zoltán és Sára Sándor *Szindbád* című filmjének szövegei voltak.

Nagy Anna

Illik

Illik út, a csend, rend, angyalok, a létra
Csak csillag meg mese marad egyazon pontba-
Sűrűsödni oda vágyom, vissza, vissza
-S már a tükör sem lát engemet-
Elmereng a rengeteg
-A tág a lég és tág a láng-
A tér remegő látomás
A hang e rezge csend-varázs
Idő volt, most villanás-
Az éj a Napnak méhe ott-
Hold költi ki-csillagok
Fémszilánkok, fényporok
Búzaszem, őr-állapot.

Még göröngyök között képzelem

Még göröngyök között képzelem
Ott ülök el színes avaron, levelen
Helyet adok mindenkinek hajamon
Mindenféle madár, hal a gondolatom-
Hajtáscsúcs hajszálam vége
Hatol változások sűrű rétegébe
Lábujjam a talajba nevet ott-
A fény ad neki gyökér-alkatot

Ismerem fölülről rajzát

Ismerem fölülről rajzát
Lég-áteresztő falait
Látom lelkem cirkulálni
a labirintusban
Sok spirál és kusza kóc között
Megfogható mégis a pont marad-

Látom és gondolom a jót és
Lassan követi az anyag
Kínok között mennyi húst lerágtam
Nem akartam könnyen engedni csak
Élte ellen tett az a szilánk bennem
Vágta nyomorát a büntudatnak
Bele kellett halni abba is-
Némi molekulát veszíteni, hogy
Tisztán épüljön tovább, fel az anyag
Egy darabig emlegettek még a sejtek
És hatalom kellett, hogy virágot leljek,
De megtaláltam a helyet, ott
Vízbe pontozott csillagok-
Közöttük, köszönöm, jól vagyok.

Őrzöd a neved

Őrzöd a neved?
Jelen vagy?

Keverd fénybe,
Itasd Lenge arannyal lényedet
A Mindenek
Most emelik magukat a Mennybe-
Neved ott simul el az elme laza szálai közt
Ott, a neved a minden, a semmi közt
A hajsza mezsgye tág terébe leng-
A szó él csak
És Az amit megnevez
A szó és a név, a név marad
És a név mögött a jel, a hang

Antal Balázs

Pusztai vázlat

A hevenyészett ösvény, mely néhol inkább csak csapás, a puszta közepén húz keresztül, hol felkapva a keskeny nyomtávú sínpárja mellé a töltésre a kövek közé, hol a tövében, a törött égdarabkákat villogó sötét, hűvös tükrű belvíz posványos lapályának peremén imbolyogva, mintha tudná, meddig és hova. A síneken itt szerelvény már sosem közlekedik. A kisvasút északról, a távoli folyópartról, a lebombázott és többet soha fel nem épített hídtól meg még egy másik hasonló helyről indulva gyűjtötte be a hol sárba szakadt, hol kiszikkadt vidék atyafiait, akik nagy rafiackekerekben cipelték be szürke téli hajnalokon a motyójuk közt a tanyasiak magányát a nagypiacra, magukban üldögélve a betört ablakú szutykos kupékban – a kocsikban kisuvickolt vaskályhák, igaz már nem állt szokásban tüzet rakni bennük –, majd, miután besötétedett, hurcolkodtak rajta vissza is, a szürke latyakban álló, kétséges, ködös pusztán keresztül, amerre a szívük húzta őket, míg aztán elég nem lett ebből a bánatos utazásból – és akkor azóta nem jár a vonat. A megálló bodegája térdig érő gazban kuporog a sínek mellett, ahol az ösvény leválik az aszfalt alól kiszabaduló göröngyös földút mellől a fű között – vedlett falú, omlófélben lévő viskó, amelynek sosem volt aranykora. A sínpár hosszú egyenes végén érkezik elébe, hogy aztán kikanyarodjék a lakatlan síkságra a két falu közötti senkiföldjén, amerre semmi sincsen. A vonat mindig csatakos őszi vagy jeges tél, a sín, a puszta csupa száraz forróság állandóan.

Ezen a környéken a porták valamikor tanyák voltak meg még annyik sem, csak kertek, míg aztán körbenőtték egymást, és falu lett belőlük. Annak idején hosszú tornácos szegényházak álltak rajtuk, nádtetővel, nyitott kéménnyel, a szobákban a döngölt földtől örök nyirkosságban és hűvösben, az apró ablakokon bejutó kevés fényben az asszonyok meg az emberek, akik itt laktak, hékámozták egymást, mást nem is tudtak semmit se magyarul. Egyik-másik ház még ma is odébb a többtől magában áll, talán mert így akarták, talán mert így felejtették. Némelyik udvarán vagy a kertje helyén a poros és nyeszlett akácok mögött mezőgazdasági gépek meg mindenféle járgányok roncsai rohadnak egymás hegyén-hátán, fémcsontvázak, rozsdamarta lemezlapok, melyek körül még a fű is kiszikkadt és gaz se nő, legfeljebb csak csalán meg sóska, a kerítés akár ha a sivatagból hasítana ki egy szelet kietlen kopár homoknegyszöget, noha a szittyós puszta eleven zöld körülötte, bármerre néz az ember. A vadul burjánzó laposságból csak a vasúti töltés csíkja meg az azt keresztező gát emelkedik ki. Ez a gát itt csatornát határol, széles vize a városból kivezető árkokból folyik össze az erdő mellett, csöndesen duruzsoló tompa kuruttyolás búrása gömbölyödik a két partja fölé. Lassú sodrában

áldogálva vízimadarak matatnak zombékjai között, ha valaki a parton a rejtekük fölött csörtetve felriasztja őket, szárnyuk könnyed surrogással rajzol köröket a vízre, ahogy elrugaszkodnak, a körök egyre nőnek meg nőnek, míg el nem érik a partot, hogy ott elenyésszenek. A hol békanyál lepte, hol tavirózsával benőtt víz északnak tart keskeny hidak alatt, míg el nem éri a Tiszát valahol odafent már újra kisebb ágakra osztódva. Ritka nádasain fennakad a szemét, úgyhogy az elhagyott dűlőutakon a medret követve az ember sehogyse bír megfedkezni a városról, mely a vadonba üres flakonok és nejlonzacskók képében küld magáról állandó jelzéseket.

A nap itt vörössel kel és vörössel nyugszik a pusztá fölött, ahogy régi versekben áll, mintha minden reggelen és estén vihar készülődne, de aki ki se teszi a lábát otthonról, legfeljebb csak a városba autózik be, ahogy a legtöbben az erre élők közül, az nem láthatja meg, mert a házak különben eltakarják. Azonban ha a gáton a meder mentén bárki kigyalogol északra a kótaji határba, kikerülve a sorompót, mellyel mindkét falu dühödten igyekszik távortartani a másiktól valókat a saját gyepűjétől, ott kint, minden helységtől egyformán messze, a kabócazümögésben, a rikítózó száraz réti sistergésben, az állandó szélben kívárhatja, hogy bekövetkezzék. Amúgyis egyszerűbb a pusztán közlekedni, mint az utcákon a házak között, ahol könnyű eltévedni, mert mindegyik egyforma, nyílegyenes és végtelen, és csak az elején meg a végén lehet letérni róluk, ha egyszer az idegen rossz helyre keveredett. Amikor még csak sejti, hogy rosszfélé indult, de már olyan régóta megy rajta, hogy nem fordulna vissza, inkább abban bízik, hogy majd mindjárt a végére ér, és akkor lefordulhat róla, de nem akar elágazni sehol, akkor egyszerre kiér a biztonságosnak gondolt kertvárosi utcáról, s hirtelen kietlen kukoricások meg gazos kaszálók között jár már, ahol az út összeszűkül a nyárfák között, majd utóbb homok alá, földbe fordul és szekereket kell kerülgetni sötét tekintetű kalapos férfiakkal a bakon, akik ostorral a kezükben vadul méregetik onnan fönről, de mégis megy tovább, mert véget kell érnie egyszer, hiszen az eleje, amit elhagyott, már nagyon messze, míg aztán tényleg véget nem ér a földút is, hogy csak egy csapás fusson el szisszenve a fű között, mint a kígyó, amelyen már végképp nem lehet menni tovább semerre, mert nem ígéri az irányt és a helyet, amelyet kinézett magának, csak visszafelé, és akkor onnan meglátja az emeletes házakat, a lakótelep szélét talán ha kőhajításnyira, mégis onnan, ahol áll, megközelíthetetlenül. És előtte áll az út még visszafelé. Falu, város, rét, erdő, nyers folyóparti lapály szét-szálazhatatlan szövevénye várja itt az idegent, és nem csak őt zavarja néha össze. Van, aki városinak tartja magát, bár falun él, és van aki meg tanyasi, a nappal kel, és a nappal fekszik, de városi címe van a portájának, és sohase számított másnak, mint városi polgárnak.

És ahogy az egyik utca szántókra fut, a rákövetkező meg panelházak közé vagy

egy plázaféleséghez, ugyanúgy éjszakára az egyik utcán mindent bereteszelnek, hétlakra zárnak, a másikon meg tárva-nyitva hagyják az ajtót, ha próbálnák se tudnák bezárni már a kaput, a kulcs annyira elszokott a zártól. Az egyikken beverik baltanyéllel az ablakot, szekérral döntik be a kerítést, és még a rossz gereblyét, a lyukas rocskát is összeszedik az udvarról, a másikon meg ha bármi semmilyen limlomot hajítanak ki a kapu elé az útszélre, akkor is becsöngetnek, hogy elvihetnék-e. Ott az ember véghetetlenül hallgathatja éjszaka a tücsköket, ahogy az udvari nyírfákon ülve ciripelnek és csak ciripelnek, őrzik az alvók álmát. A másikon a kutyák nyugtalanok, ezeréves pusztai rémület lesz rajtuk úrrá éjjelente, a fogukat csikorgatják, és vérben forog a szemük, és ha a gazda előjön az acsarkodásra, kiterítik őt is, mivel nincs más.

Bár jószágot alig tartanak, már csorda sincs, legfeljebb baromfit látni itt-ott a házak körül, kora esteiken mégis langyos állatszag üli meg az utcákat, pállott falusi jóérzést hintve szét, folyton bosszantva azokat, akik városi létükre kénytelenek keveredni a paraszttal. Máskor őszi avarfüst érzik, kora reggelente savanykás, ázott növényvédőszerbűz, de nyaranta napközben leginkább csak a fanyar, száraz porszag árad mindenünnen, amely a mezőkön kint már-már orrfacsaró bír lenni, amikor az északi szél a kánikulai tájat feltúrja a maga módján, tühegyét ide-oda szúrva kitartóan pörögve ontja a vadvirágok porát az emberek szemébe meg a csillagokba. Sokszor nem is hallatszik más a réten vagy a kertekben, csak a füttyülő szél, de ha abbahagyja, kitelnek a délelőtt meg a délután hangjai, nemcsak a mező csivitelése és vad, vidám rikoltozása vagy a város egy másik szögletén dübörgő nemzetközi expressz ide lüktető robogása, hanem a házaktól jövő állandó gépzümmögés is, fűnyíró, kapagép, sövényvágó, motorosfűrész meg a többi. Míg meg nem jön a vihar, mert akkor elhallgatnak a gépek, és a rét neszei is ellapulnak. Leginkább déltájban érkezik, legnagyobb dologidőben. Megrázza a falu alatt a földet, rádobálja a jeget, ami északon nem kellett senkinek se a nyakába a nagy melegben, szele ha szemből éri, megállítja a gyalogost is nyílt terepen, a biciklit felborítja, a kézikocsiról lesodorja a rakományt. Az ártéri erdők nyurga nagy nyárfái akár a hurkapálcák roppannak ketté, ha derékba kapja őket. Olyankor órákig dörög az ég, az öblös morgás végigurul a térségen, jó messziről üzenve előre, hogy jön már, és messze túljutva e vidéken is fenyegetve, hogy visszajön még. Tépett fűszálak keringenek a moccanatlan, egy pillanatra megkönnyebbült levegőben utána, ághegyek, bimbók, levelek, de álmos ereszkedésük leple alatt már a tikkadt szárazság settenkedik be újra a vihar mögé.

Az idegen a síksági nagyváros határát járva, a hozzácsatolt falvakat, tanyaszövevényeket, pusztákat felfedezve, megismerve az emberek rejtekét, akiknek minden térségek közül a világnak ezen dirib-darabjai jutottak, a cifra összevisszaság miriád ábráját láthatja. Mert az üvegpalatás bevásárlóközpontoktól, a márványba

véssett játékbárlangoktól, a plázáktól alig húszpercnyi gyalogútra, a kőkutyás házakkal, a fallal körülvett erődökkel teli gazdag előváros szegélyén öregek laknak csőszkunyhókban vagy annyiban sem, csak szétrohadt mikrobusz kasztniban egy kiegészített legelő szélén pár rossz kutyával meg egy csomó bűdös birkával, hatalmas kecske- meg libatelepek nyúlnak, ameddig a szem ellát örökké mocsos és bűdös és jobbra sohase jutó fiatal nőekkel meg férfakkal, elhagyott dohányszárítók téblábolnak a mezőkön, melyekre senki sem emlékszik már, bár nyári munkák idején láthatóan bejárnak oda szükségét végezni, burjánzó ültetvények közepén tanyaházak trónolnak, mint a rétek királyai, de bennük munkától megszakadt népek laknak, lát kompokat, amelyen tátott szájú részek meg bogárlepte állatok utaznak, és putrisort, amelynek a környékére nem épültek házak, mert mocsár volt ott régen meg ma is, de legalábbis ártér, úgyhogy onnan, arról a sorról nem is kell sehova se menni, hogy látszódjon az a bizonyos vérvörös alkony, ahogy a nyugati égről lecsorog lassan a világ túlsó fele mögé, akár egy régi versben a falakról a fájdalom.

Persze nem a vér meg a fájdalom, hanem a homok gyülemlik fel naplementekor a horizonton az étert megszínezve, a Nyírség ősmatériája. Az ihatatlan homoki borokat adó szőlősorok alól itt-ott kilátszó buckákat a meleg szél állandóan formálja, örli, magasba röpíti a sárga port, megpörgeti, és aztán visszahinti az emberek közé, akik már megtanultak együttélni széllel is, homokkal is. Mert homokra épült minden egyes ház, az udvarokat és a kerteket a sivatagból varázsolták elő, és tették termékennyé valakik, akik nagyon neki lehettek keseredve, hogy ilyesmire szorultak. Ma is minden egyes építkezéskor feltárul a mély homokgödör, amelyet aztán mindenféle mocsokkal igyekeznek feltölteni, hogy magasabb legyen az udvar, mint a szomszédé, és őfelé lejtessen, hogy a víz arra folyjon, ha megjön. Mert ahogy egykor víz mélye volt e tájék, a kőkori tenger valaha titkos árka ma is visszakönnyezi az óceánt, úgy lehet. Hisz a víz egyszer csak megjön, ellepi a kerteket, a vermeteket, a süllyesztett garázsokat meg a pincéket, és miközben a növényeket fojtogatja a forró szárazság, ez nem szívódik fel egész nyáron, akárhogy szivattyúzzák.

A pocsolyák fölött rezgő gombolyagban szúnyogok lebegnek, vagy csak a lelkük, lárváik hemzsegnek alattuk a vízben, a földön békák ügetnek az udvarokon, a kerteken meg a réten át a jobb reménység felé, és a béka átok, a zsíros föld meg áldás, és a nap maga hol átok, hol áldás, és a pusztta egyik tagja átkozott, a másik meg áldott, és az ember meg csak keresi meg keresi a helyét áldás és átok között a síkság közepén ívelő mélyen a talajba tört úton, elárasztott erdőkben, kiegészített legelőkön, használaton kívüli sínek kopott talpfáin a kövek között a belvizes lapályon, elhagyott dohányszárítóban a rét szélén a szalmában henteregve, valahol sehohsem és mindenség között, félúton mindenhova.

Lajtos Nóra

Engesztelő rekviem

Dr. János István halálára

*„Mert ott a szombatot
új szombat váltja fel...”
(Pierre Abélard)*

Introitus

Szent fohászáért nyúltam tollért
Érted, Miattad, kedves Mester,
ki két hete is megvan immár,
hogy kiköltöztél örök tavaszra
egy sok fejfás tokaji teraszra –

Kyrie, kyrie, kyrie eleison!

Mindenkinek mást, nekem
gargantuai mosolyod hagyta
magad után, meg kiskatéját
a középkori himnuszoknak,
honnán a Múzsák karjai közt
ingáztál Tokaj és Nyíregy között
füst-nektáros jókedvvel
hajnalról hajnalra –

Glória in excelsis Deo!

Mindig vártunk tanítványként:
folyósokon, alagsori vershomályban,
hogy Melanchton-nyi tudáskelyhedből
legalább csak egy fél kupányit tölts tollunkba,
s kupát kupára hajtva szívtuk magunkba
tudását s szeretetét eme létszirmú irodalomnak –

Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dóminus Deus Sábaoth!

Nem felejthető, csak Neked immár
az a jégcsőrű, fázós éjszaka,
amikor a kórházi ágyrácok
közé szorult ködszárnyú idő
kitömött madaraként nekikoppantál az ablaküvegnek,
mert akkor éjjel mégis te húztad a rövidebbet –

(Dolores inferni circumdederunt me)

Elmentél, itt hagytál minket...
de mondd csak: a küszöbön ugye ott várt
Pierre Abélard és Termesvári Pelbárt,
utat mutatva ama Szent Pantheonba,
hol nincs részvét és nincs alázat,
s a döcögő hexameterek is
a mozsárban tört csöndben,
engesztelő békében nyugosznak? –

Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi, miserére nobis.

Ő elveszi, s Te immár elveszítetted eme
veszett világ ócska bűneit,
s grammatikáját mindennemű szennynek –
kötni s oldani volna jó még barátságokat
s egykor igaznak hitt kötelékeket,
de most már mindegy –

Communio

Nyugalmat adj, Uram, Néki, a némán Távozóknak,
a fogyó holdhoz hasonló, sápadt Vétkezőnek
és a sietve gyónni igyekvő Janus Barátunknak –

Absolve Domine!

Mert nem lehet könnyű a sírba szállónak
annyi baráti kézfogásból s ölelésből kiszabadulni,
menj, hát, elengedünk, ha fáj is a viszontlátás időtlensége,
hagytunk most egy kicsit tovább aludni –

Tavaszhozó mandulafácska szent gyökere
öleljen magához, hogy ne legyél magad!
Oldozd fel, oldozd fel, oldozd fel, Uram
súlyomszárnyú kedves Vándormadaradat!

Mensagem – ideátra

Azon a portugál hajnalon gyűltünk egybe:
Ricardo, Alvaro, Alberto és én.
Egymás versbarnított arcát tapogattuk.
Kiültek tekintetünkre meg sem írt verssoraink.

„Nem születünk, de teremtettünk:
Ősapánk, nagy Pessoa!”
„Ti vagytok én, és én vagyok ti...
Már nem tudom, ki-ki: csoda?!”

Azon a portugál hajnalon egybe gyűltek
Végre, de nagy volt a vita.
Egymás bűneit nem vállalták.
A fejfán egy név: Fernando Pessoa.

farmerkarácsony

Lászlóffy Aladárnak

a jászol még ma is ott áll
betlehemben csak mi nem
halljuk sírását a lelkünknek
testünkben a hívó szót
a tiltakozót amiért még
megváltatlanul is hiszünk
a csodákban
örök engedetlenségben
tékozolt magányban
gyújtunk gyertyát
de már nem önmagunkért
mert félünk másnapos
koldusmagányunktól is
és szenvedünk
mint Ő a keresztfán

öreg vagyok és bölcs
mint isten szakálla
a kihűlt kalács íze nyelvemhez nem tapad
a szeretet szava ilyenkor
még ismeretlenebb
s a fenyő gyantaillata is
elrejtje előlem a titkot
emlékei túlevelébe

farmerkarácsonykor
jéghideg kokakólával
hűsítjük léviszvágyainkat
pedig mi lenne mondd
talán gyermek lennél újra
ha hinnél azoknak kik
mézsűrű emlékeikkel
örömüket nyitogatják a világnak

az egyszeri boldogság volna
mint a teremtés vagy
a szeplőtelen fogantatás maga

Nagy Balázs

A bibliai parabolák értelmezésének sajátosságai

„csak ha tudásért kiáltasz,
és bölcsesség után sóvárog a hangod,
ha mint ezüst után, úgy kutatsz utána,
és mint a kincsnek, úgy keresed nyomát,
akkor érted meg az Úrnak félelmét,
s nyered el az Úrnak ismeretét.”

Példabeszédek 2, 3-6

A parabolán vagy példabeszéden az irodalomban erkölcsi vagy szellemi összefüggéseket feltáró rövid, fiktív elbeszélést értünk. A görög *parabolé* (összevetés) szóból eredő fogalom eredetileg egy görög retorikai alakzatot jelentett, mely afféle kibővített hasonlatot tartalmazott. A legismertebb példázatok a Bibliában találhatóak, s elterjedtségük annak is köszönhető, hogy a kereszténység története során a prédikációk kedvelt eszközei voltak. A parabolában mellékes a történetmesélés mozzanata, a hangsúly azon a párhuzamon van, amelyet az emberi viselkedés egy konkrét példája és az általános emberi magatartás között állít fel. Többnyire zárt, egységes szerkezetű műfajként könnyen függetlenné válhatott minden összefüggéstől, s így gyakran vándorolhatott egyik keretből a másikba. Az egyszerű elbeszélés mód titokzatos, szuggesztív hangvételt kölcsönöz a paraboláknak, és különösen alkalmassá teszi őket erkölcsi és lelki igazságok tanítására. Mivel a hatást az idegenség nem mindig képes kiváltani, ellenben a hatás ott lehet a legnagyobb, ahol a megszokotthoz közeli gondolat jut szóhoz, ezért szükségszerű, és műfaji jellegzetességnek számító sajátosságuk a realizmusuk. Bölcsességi karakterüknek megfelelően értelmezendő és értelmező elbeszélések. Rögtönzésen alapuló sokféleségük a történetmondás önértékét is sugallják. Aki a parabolákat mondja, tiszteli a megszólítottak saját történeteit, s kimondja a beszélő és a hallgató közöségét. A történeteit mondó, továbbmondó és megújító ember nemcsak emlékező, hanem „megemlékezett”, nemcsak befogadó, hanem befogadott ember is. A 13. századtól kezdve számos példázatgyűjtemény sok darabja a szépirodalmivá válást segítette elő: szerkezetüket és stílusukat tekintve a világi regény és novella felé mutatnak előre. A bibliai példázatok témák és motívumok sokaságán keresztül épülnek be az irodalom szövegközi összefüggésrendszerébe, miközben a teológiai hermeneutika hatókörén belül maguk is irodalmi szövegekké váltak. A kétélű műfaj veszélye nem annyira a kiváltó gondolatélményben rejlik, sokkal inkább az alkalmazott jelképrendszerben, motívumanyagban és nyelvi közegben, amelynek

a tézist valamilyen áttételes szemlélettel kell a realitás jelenségszférájától nyomatékosan elszakítania, vagy éppen valóságként közvetítenie. Ha a kortárs szerző a valóságot bizonyos értelemben kiiktatja, vagyis nem figyel eléggé a dinamikus társadalmi mozgásokra, feszültségekre, ha nem kerül közvetettebb viszonyba a „történelemmel”, akkor a műfaj óhatatlanul kényszerűséggé, s így esélyé válik az élettények gondolati elemzésére és általánosítására. Ezzel is magyarázható az a különös állapot, hogy a kortárs írók jórészenek gondjává vált a parabola: viszolyognak tőle és vonzódnak hozzá. A műfaj sajátosságait, értelmezésének komplex kérdéseit csak akkor érthetjük meg, ha visszanyúlunk a műfaj gyökereit rejtő ókori hagyományba, és az alteritás hermeneutikáját is szemlélve használjuk fel irodalomtudomány és teológia párbeszédterületének eredményeit.

Annak ellenére, hogy keleti eredetű műfajról van szó, sokáig az Európában használatos allegorikus történeteken keresztül próbálták megérteni, és a keresztény atyák is allegóriaként kezelték, allegorikusan magyarázták. A héber *másál* szó mindenféle példázatot jelentett. Ide tartozott a hasonlat, a mese, a közmondás, a rejtvény is, de számtalanszor rejtettek el ebben a műfajban példaképeket vagy szimbólumokat. Mindenesetre ma is nehéz behelyezkedni abba a gondolkodásmódba, ami az akkori embereket jellemezte, hiszen a mindennapi léttapasztalatuk is eltér attól a viszonytól, ami minket a világhoz köt. A leegyszerűsítő műfajtipológia és az a meggyőződés, hogy a parabola cselekménye és az allegorikus „háttérelbeszélés” viszonya kizárólag a kölcsönös megvilágítás funkciója szerint gondolható el, évszázadokon át a moralizáló értelmezés útjára terelte az összetettebb narratívák olvasását is.

Az alterításban minden mögött ott rejtőzött a spirituális, a misztikus lényegiség titka, látásmódja alapvetően transzcendentális volt. Ahogy a parabolákban felfedezzük a párhuzamokat, úgy fedezték fel annak a kornak az emberei a spirituális létszféra párhuzamos működését. „Az ember itteni léte, az, amit valóságnak tart, ezért nem lényegi, hanem csak allegóriája annak a transzcendens teljességnek, amelyet megérezni, megsejteni részleteiben lehet, de egészében kiismerni sohasem.”¹ Ennek a kornak az alapvető világmegértési módja is allegorikus volt, s ez a mindent átfogó allegorikusság a hermeneutikai tradíciót is meghatározta. El kell azonban határolnunk az *Ószövetség* exegézisét meghatározó zsidó és az újszövetségi interpretációt jellemző keresztény hermeneutikát. A zsidó hermeneutikában több értelmezési módszer is használatos volt, ám a bibliai interpretáció szempontjából legjelentősebb a midrással jellemezhető értelmezési hozzáállás, mely már feltételezte, hogy egy szöveggel szemben végtelen sok értelmezésünk lehet, mert nem ismerhetjük a végső jelentést, mely a különálló interpretációkat egy-

¹ Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Bp., Osiris Kiadó, 2001. 26.

ségbe vonja. A szöveg értelme tehát végtelen sokszínű, ám a maga teljességében elérhetetlen, nem logocentrikus, hanem teocentrikus. A zsidó hermeneutikának meghatározó értelmezési stratégiája volt a kereszténységben és a zsidó misztikában még nagyobb jelentőséget kapó allegorikus értelmezés. Elsőként az alexandriai Philón tett kísérletet a szöveg spirituális jelentésének ily módon való megértésére.

A kizárólag szent szövegekkel foglalkozó keresztény hermeneutika több mint ezer évig teológiai kérdéssé vált. Korai szakaszában a zsidó hermeneutika alapján állt, és sokszor alkalmazott a midráshoz hasonló interpretációt. Összességében viszont a mindennapi életről szóló szövegeket is áttételesen értelmezte, hiszen a szövegben a transzcendencia jelenlétét kereste. Emögött az a felfogásmód áll, hogy Jézus az isteni elvet önmagában hordozza, kommunikációja az isteni szférával misztikus természetű. A kereszténység ezért nyelvi tárgyához, a szövegtesthez másképp viszonyul, nem azt tartja szentnek, hanem a mögötte rejlő misztikus-transzcendens ígét, az újonnan megvilágosult misztikumot, amit új eszmei középonttá épít ki. Ennek értelmezésére a görög tradíció és a zsidó hermeneutikai eljárások már nem alkalmasak. A megoldás egy teológiai alapon felépített allegorikus hermeneutika. Allegorikus hermeneutikáról persze ejtettünk szót már korábban is, ám a keresztény hermeneutikának ez meghatározó gondolkodásmódjává vált. Az allegória olyan univerzális eszközzé válik, ami nemcsak az *Újszövetség* értelmezésében segít, hanem Jézus allegória- és tipológiateremtő személye által az *Ószövetség* könyveit is bevonja a keresztény hermeneutikába. Fenntartja azt a lehetőséget, hogy a szent szövegek mögött mérhetetlen spirituális gazdagság rejlik, s az írás végső misztériuma teljességében nem tárható fel. Jelentősége azért is óriási, mert az isteni titok az allegorikus interpretáció számára személyes interpretátori lehetőség, egy individuálisabb elv, melyben egyéni hit és tudományos koherencia fonódik össze. Míg a midrásban a jelentés kibontása közben nem épül ki egy komplex és végleges isteni értelem, addig az allegorikus értelmezés mögött egy teljes rendszert találunk. Ez a titkos transzcendens jelentést rejtő, átfogó lényegi értelem egységes isteni üzenetté áll össze, mely így az emberi megértéshez közelebb kerül, ám még mindig távol van tőle. A bibliai szövegek megértésének nehézsége tehát nem újkeletű dolog, s századunkra még nehezebbé vált, mint a középkorban vagy a reformáció idején. Az *Újszövetség* megértése különösen nehéz az *Ószövetség* alapos ismerete nélkül, az *Újszövetség* nyelvére figyelő hermeneutika nem tudja az *Újszövetség* nyelvezetében, képvilágában nem észrevenni az *Ószövetségre* történő állandó visszacsatolásokat és hivatkozásokat. Az *Újszövetség* tényleges kontextusa nem a kor, amelyben keletkezett, hanem az *Ószövetség*, ami miatt keletkezett: az evangélium és a levelek szerzői azért írták, amit megírtak, hogy hirdessék: a Názáreti Jézus életében és halálában beteljesedett az, amiről a

próféták írtak. A szöveg egybeszövi az elmúltat és a jelenvalót, ezért a megértés feladatát történeti, teológiai és egzisztenciális aspektusaival szöveghermeneutikai alapokon kell kijelölnünk. Az intertextualitás modern elmélete vezethet bennünket vissza a reformáció korának központi elvéhez: *sacra scriptura sui ipsius interpres*, azaz: a Szentírás önmagát magyarázza.² A bibliai nagykontextus a példázatok asszociatív lehetőségeit végtelenné kiterjesztő jelhálózat, ám ugyanez a kontextus a szövegek játékkerét szilárd orientációs pontokkal körül is határolja. A szöveg kontextusának lényeges szerepe van, ezért hibás értelmezéshez vezethet, ha a szöveggörnyezetből kiszakítva próbálunk meg értelmezni egy szakaszt.

Fontos kérdés az is, hogy milyen beszédmódba tartozik a szöveg, s a különböző stílusú – profetikus, narratív, himnikus – beszédmódok különféle megközelítést igényelnek. A különböző parabolisztikus szövegeknek is saját hermeneutikai szempontjai vannak. Ezeknél az írásoknál a képi vagy figuratív nyelv sajátossága, hogy a szavak eltérnek szabályos jelentésüktől, s a sokszor szokatlan összerendeződésükből a felszíni, szó szerinti jelentésen túl egy mélyebb jelentésre figyelhetünk fel. A hasonlatok, metaforák, szimbólumok, allegóriák, parabolák e képes beszéd természetes velejárói. S lényegesebb itt a beszédmód hangsúlyozása, mint különféle műfaj-tipologizálás. Különbséget lehet ugyan tenni képes szólás, hasonlat, példázat, parabola, allegória és példaelbeszélés között, ám az értelmezést ez nemigen segíti. A görög *parabolé* megfelelője, a héber *masal* is magában foglalja mindezeket a kategóriákat, melyek közös mozzanata a hasonlóság. Ennek hagyományos okai is vannak, hiszen a bibliai irodalom nagy szerepet tulajdonít az analógiának. A *masal* mentén tehát számos műfaj és forma helyezkedik el, úgy hogy az egyik átszűrődik a másikba. Jézus példázatai is e közös termőtalajból fakadnak majd. A fogalom rögzíthetlensége teszi lehetővé azt is, hogy ráépülhessen a gondolatritmus, a héber költészet formai alapegysége. A későbbi rabbinikus irodalom alkotásaiban sem válnak el egymástól élesen a parabola, az allegória, a fabula fogalmai. A rabbik ezeket főként oktatási céllal széleskörűen alkalmazták, hangsúlyozva, hogy ezek ablakot nyitnak a Tóra megértésére. A parabolák használata kiemelt és elismert eszköze volt az erkölcsi nevelésnek. A Midrás – így nevezzük a héber Biblia szövege alapján a midrás módszerének felhasználásával létrehozott szöveganyag gyűjteményt is – a példabeszédek használatának kezdetét Salomonnak tulajdonítja. Ezért nevezik „Salamon mondásaink” is azt a két gyűjteményt, mely a *Példabeszédek könyvének* alapja. A két nagy gyűjtemény, mely Izrael bölcsességi irodalmának legjellegzetesebb képviselője, a *masal* a maga ősi formájában mutatja be. Ezek általában véve kétsoros versbe szorított rövid mondatok. Kétségtelen, hogy az egész gyűjtemény nem megy vissza Salamon koráig, s

² Fabiny Tibor: Keresztény hermeneutika = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html>

a *Példabeszédek* könyvének hangja is eléggé személytelen ahhoz, hogy ezt vagy azt a mondást annak a királyi szerzőnek tulajdonítsuk, aki a *Királyok könyve* szerint 3000 velős mondást mondott. Valószínű, hogy a könyv több évszázad bölcseinek gondolatait tartalmazza, észrevehető benne a tan fejlődése. Az első gyűjteményben végig az emberi és profán bölcsesség uralkodik, valójában azonban gyakorlati teológiáról szól. Bizonyos gondolatai már az evangélium erkölcsstanát adják, s az *Újszövetség* is gyakran használja ezt a könyvet.

A *Biblia* állításait képi nyelv fejezi ki, s ez nemcsak az *Ószövetségre* igaz, hiszen e tradíció örököséként Jézus beszéde is felmutatja a héber költészet jellegzetes eszközeit, az ismétléseket, a paralellizmusokat. A masal és az újszövetségi parabola a képes beszéd különböző fajtáit jelenti, s mivel a nyelv konnotatív aspektusát mutatja fel, értelmezést igényel. Bultmann a XX. század első felében az *Újszövetség* megértésének elsődleges akadályát a mitikus világgépben látta. A modern ember már nem abban a világgépben él, amelyben az *Újszövetség* szerzői éltek: el kell távolítanunk tehát a korhoz ragadt világgépet, és ekkor eljuthatunk az örökérvényű üzenethez, a *kerygmához* – vélte. Bultmann azonban túlságosan a korai Heidegger filozófiai kategóriáiban, azaz fogalmi nyelven gondolkodott. Az ó- és az újszövetségi *Szentírásra* azonban sokkal inkább a képi-metaforikus gondolkodás a jellemző. A képi nyelv kreatív erejére azok nem rezonálnak, akik vagy túlságosan fogalmi módon (filozofikusan) vagy túlságosan betű szerint (történetiesen) gondolkodnak. A mítosz is a képes nyelv természetéhez tartozik. Be kell látnunk, hogy idejétmúlt az a felfogás, hogy a mítosz az, ami nem igaz. Bultmann „mitológiátlanítási” programját is a mítosznak e múlt századi szemlélete határozta meg. A mítosz jelentése eredetileg ’történet’, s a beszéd természetéhez tartozik, hogy történeteket teremtünk. A mítosz fikció, de nem a valóság és az igazság ellentéte, hanem egy hit által megélt igazság. Az irodalmárok és az esztéták tudják, hogy irodalmi művekben annak ábrázolása, „ami megtörténhetett volna” sokkal mélyebb és igazabb, mint annak a megírása, ami megtörtént. Vagyis: a fikció maga a valóság.

A képi és a fogalmi beszéd szint összehasonlítás útján történő egyesítése hosszú időn keresztül a parabolaértelmezés dogmájává vált, szemben a szó szerint vett allegorikus értelmezéssel. Paul Ricoeur fejtegetései nyomán élenkült meg az érdeklődés a példázatok metaforikus működése iránt, melynek eredményeként figyelembe vették a parabolákban megmutatkozó narratív formát, és az időbeli aspektussal is rendelkező metaforikus folyamatot. Nem minden esetben metaforákról van itt szó, hanem a tágran értelmezett metaforikusság által meghatározott elbeszélésekről, melyeket a metafora mozgástörvénye tölt fel erővel. Ricoeur felismerte, hogy a metafora a mondat szintjén történik, s természetesen az allegorikus mozzanat és az allegorikus értelmezési minták alkalmazása sem zárható ki. Az allegorikus magyarázat egy kulcs segítségével a szöveg legfontosabb szavait, mint

különálló metaforákat konkrét fogalmi nyelvre fordítja le, és ezzel egy második, egy saját történetet eredményez, mely a tulajdonképpeni mondanivalót hordozza. A példabeszéd tehát felfogható egy olyan sajátos nyelvi alakzatként, ahol a tétel hatását egy más területről vett, kétségtelenül hatásos tétel hivatott biztosítani. Ez a huszadik század elején kialakult nézet máig meghatározó a nyelvi képek értelmezése terén. A példázatok hagyományos értelmezésekor meg szokás különböztetni a képi és a tárgyi részt, azaz a szemléltető hasonlatot és a vele illusztrált dolgot, még akkor is, ha ez az elválasztás nem mindig vihető végig következetesen. Miután megállapítottuk, hogy a szöveg mit mihez hasonlít, rögtön felmerül, hogy miben mondja őket hasonlónak. A hasonlatnak ezt a „harmadik tényezőjét” latin szakkifejezéssel „*tertium comparationis*”-nak nevezik, és minden példázat elemzése döntő mozzanatának tartják. Korán feltűnt azonban, hogy gyakran képtelenség egyetlen *tertium comparationis* felmutatása, nem mindig lehet egyértelműen megállapítani, hogy mi az alapgondolat, hiszen a metaforák egy nyitott kimenetelű nyelvi játék részei. „Régóta ismert, hogy a példázat-irodalomban vannak bizonyos állandó metaforák, így a király vagy az atya mint Isten, a szolga mint próféta, a szőlő mint Izrael.”³ Azonban az állandó metaforák is különböző jelentéstartalmúak lehetnek mint arra Szécsi József rámutat a király-példabeszédek kapcsán.⁴ Az egyik leggyakrabban előforduló motívum, a király is megjelenhet uralkodóként, apaként, férjként, s néha olyan általánossá válik, hogy helyettesíthető az *ember* szóval is. Az interpretáció elsősorban az interpretáló személytől függ, a szöveg funkcióját csak az értelmező személyében teljesíti be.

Egy példázatban az egymás mellé állított dolgok közt nem kell minden vonatkozásban párhuzamnak fennállnia. Ha mégis fennáll, akkor ezt a stíluseszközt a szó szoros értelmében „allegóriának” nevezik, amely „átvitt értelemben veendő” tanítás, mint például a magvető példázata az *Újszövetségben*. Az ilyen allegória fölfejtéséhez nagyfokú beavatottság szükséges, és vele összehasonlítva a példázat úgy is tűnhet, mint amelynek célja nem a mondanivaló átadása, hanem annak elrejtése a hitetlen zsidók elől. A példázatot azonban nem az egy vagy több hasonlítási pont különbsége választja el az allegóriától, hanem az a mód, ahogy a narráció cselekményszegmensei egymásra és a valóságra vonatkoznak. Míg az allegóriában a jelentésegységek egy korábbi történetre utalnak vissza, a példázatban egymással lépnek kapcsolatba. Némely magyarázó a téma jellegzetesen „egyházi” volta miatt arra gondol, hogy egy rövid jézusi példázatot az ősegyház utólag látott el allegorikus értelmezéssel. Arra is találunk példát (Mt 22, 1–14), amikor egy eredetileg

³ Wolfgang Beilner: Jézus példabeszédei: interpretációs megközelítések Lk 15, 11–32 tükrében = Példabeszédek. Szerk.: Benyik György. Szeged, Jatepress, 1998. 7.

⁴ Szécsi József: A Példabeszéd a Tenáchban a Talmudban és a Midrásban = Példabeszédek i. m. 189.

nem allegorikus szöveget dolgoztak át úgy, hogy egy pontról pontra megfejtendő történetet ágyaztak be a szövegbe. Ezt az eljárást allegorizálásnak nevezzük. Ez a módszer és a szövegnek lépésről lépésre megfejtendő értelmet tulajdonító interpretációs eljárás, az allegorézis viszont teret enged az értelmezői önkénynek, ezért sokáig megfigyelhető volt egyfajta korlátozásra való törekvés az interpretációkban. Mivel az *Ószövetség* sok része szó szerint értelmezve botránkoztatónak vagy lehangolónak látszott a keresztény olvasók előtt, több egyházatyja is azon fáradozott, hogy átvitt értelmet leljen föl mögötte. Ez a nemes szándék a pogányságban is jelen volt, hasonló okokból: a homéroszi eposzokat a késői hellenizmus némely filozófusai hajlamosak voltak úgy felfogni, mint mély értelmű allegorikus történetet (istenek = világprincípiumok, hősök = erények, külső cselekmény = belső tapasztalat). A legbuzgóbban allegorizáló egyháztanító az alexandriai Órigenész volt, aki száz és ezer allegóriával tűzdelte meg a *Bibliát*, de ezek többsége használhatatlannak bizonyult. Az édenkerti fák „szellemi” vonatkozásaitól kezdve a zsidó főpap mellatarsolyán függő díszek mélyebb jelentéséig egy részlet sem menekült meg találékony kedvtől. Az önkényes allegorizálás iskolapéldájaként szokás Ágostont is említeni. A tudományos-teológiai igény és a morális józanság azonban tiltakozást vált ki az allegorézissel szemben. Az allegorizálás mindenestre nagyon korán megindult, s majd a szinoptikus evangéliumokban is megjelent, s felmerül a lehetőség, hogy az allegória Jézus igehirdetésének az egyik alappillére volt. Az evangéliumi parabolák allegorikus társítások útján kommunikálnak a *Biblia* kontextusával.

A példázat két olvasói pozíciót jelöl ki. Retorikai mechanizmusának legfontosabb eleme, hogy megkülönbözteti a „nominális” és a „figuratív” olvasót. A figuratív olvasó kijelölésével egyúttal létrehozza a figuratív olvasók közösségét is, hiszen csak számukra létezik az olvasóknak egy másik csoportja, azok, akik csak a szó szerinti jelentést értik, a példázat hasonlítottját pedig nem. A magvetőről szóló tanítás után az apostolok megkérdézik Jézust, hogy miért beszél a népnek példabeszédekben. Jézus válaszában a kiválasztott apostolok közösségét elhatárolja a példázatot nem értők közösségétől: „Nektek megadatott, hogy megértsétek a mennyek országának titkait – felelte –, de nekik nem.” (Mt 13, 11) Irodalmi szövegről beszélve: a nominális olvasó nyilvánvalóan pusztán tételezett, és nem létezik empirikus értelemben, épp úgy, ahogyan a figurativitás „nulla foka” is csak elméleti konstrukció. A példázatot mondó tanító és a tanítvány között is megteremtődik a közösség a didaxis kommunikációs szituációjában. Minthogy a példázat megértése implikálja a tételezett nominális olvasótól való különbözést, ezért a példázatok mindenkorai hasonlítottjai a rossz tanítványok, akik csak a szó szerinti jelentést értik meg, – az Izajást idéző Jézus szavaival: „akiknek van ugyan fülük, de nem hallanak.” (Mt 13, 13) A megértés univerzalitása és elrejtettsége adja a példá-

zatok sajátos kettősségét. A példázat az elrejtés és a kinyilatkoztatás műfaja: elrejt azt, amit kinyilatkoztat, és kinyilatkoztatja azt, amit elrejt. Márk élesen különbséget tesz a „kívülállók” és a „körülállók” között, azt állítván, hogy az első csoportnak nem adatott meg „Isten országának titka”, hanem „minden példázatokban adatik.” (4,11) A fő problémát itt a teológiai determinizmus jelenti, ami nincs összhangban Jézus tanításával. Az egzegéták helyesen írják, hogy a *müisztérion* kifejezés itt nem egyes kijelentések rejtett, csupán kiváltságos hermeneuták számára hozzáférhető jelentésére vonatkozik, hanem arra, ami örök idők és nemzedékek óta rejtve volt, de amely most kijelentetett a megfeszített Messiás személyében. Márk felfogásában e „titok”, ha átadják és elfogadják „tanítvánnyá”, ha elutasítják, „kívülállókká” tesz. Következtethetünk arra, hogy Márk példázatelmélete (4, 10–12) egy olyan hermeneutikai eljárás, amely a parabolikus beszédet az elsajátítható tudás ellentétéként fogja fel. A másik magyarázat szerint Márk az őskereszténységnek arra a tapasztalatára reflektál, hogy az egyház igehirdetését nem mindenki értette meg akár az isteni ítélet, akár az egyéni felelősség hiánya miatt. Irodalomelméleti szempontból közömbös a kérdés, hogy az értelmezők a nyílt vagy az elrejtő beszédben ragadják meg a parabolikum lényegét, azaz a megérthető tanítás eszközeit látják benne, vagy az elrejtést szolgáló diszkrimináció eszközeit. A titkos és a nyílt beszéd teóriája azonban azonos szemiotikai előfeltevésekre épül, mindkettő egyetlen jelentést rendel a jelhez.

Fontos, hogy a szövegeket ne olyan predeterminált kategóriák segítségével közelítsük meg, mint példázat, példa-elbeszélés vagy allegória, hanem mint szöveget közelítsük meg. Ha komolyan vesszük, hogy az ember *homo interpretans*, vagy azt, hogy az egyes tudományok által tanulmányozott primér szövegek maguk is értelmezés termékei, akkor megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a hermeneutika több tudomány „közös nevezője”. Tovább menve: ha azt mondtuk, hogy az értelmezés végeredményben valamilyen álláspont, nézőpont, szemlélet, perspektíva, „látás”, „meggyőződés”, akkor ki kell mondanunk, hogy a teológiában a hermeneutika távolról sem valami objektív tudomány, hanem bevallottan vagy be nem vallottan – értékpreferenciákon nyugszik. Az egzegetika szüntelenül átalakítja a vizsgált anyagot, rámutat a fennmaradt változatok különbségeire, ideiglenesenki tünteti fel a görög szöveg újabb és újabb fordításait, s fenntartja azt a kérdést is, hogy meddig terjed a példázatok textusa. Az interpretáció fókusza is folyamatosan elmozdul, hol a példázatot bevezető vagy lezáró formulák, hol a szerkesztői hozzáadások, hol formatörténeti és műfajpoétikai szempontok kerülnek előtérbe. Ez a folyamatban lévő változékonyság okozza a példázatkánon rugalmasságát is. A példázatok körülhatárolását szintén megnehezíti a „parabolé” főnév többértelmű bibliai használata. Ezek a sajátosságok is indokolják, hogy a

példázatok státusát egyfajta keletkező beszédformaként határozzuk meg.⁵ Egybekapcsolódik bennük a tradíció és a szituáció, s már a szerzőjük is egy értelmezésfolyamat részese. A kellő megértéshez a keletkezéstörténetet is vizsgálnunk kell. A másik oldalról pedig számítanak a befogadók, a címzettek tapasztalatára. A példabeszédekben a példázat és annak az interpretációja összetartozik, s további példabeszédekkel, más értelmezési mozzanatokkal állnak kapcsolatban. A különböző jelentéssíkok, textuális jelentéshordozók és kohéziót biztosító eszközök szötteként szemlélik a tárgyalt szöveget. Az irodalmi érték, az esztétikai funkció megjelenése és fontossága csak lassan bontakozott ki az írásértelmezés során, miközben végig nyitva kellett tartani azt a nézőpontot is, hogy a *Szentírás* nem szép-irodalmi szövegnek készült, ezért haladhatunk az arisztotelészi *Retorika* nyomán, hiszen a *Szentírás* célja nem a gyönyörködtetés, hanem a meggyőzés, és a forma ennek a célnak rendelődik alá. Másfelől viszont mégis a *Poétika* illetékességi körébe tartozik ennek a szövegnek az értelmezése is, mert a történet áll központi helyen, és a narratív beszédmódból fakadóan az esztétikai funkció elemzése nem csak jogossá, de gyümölcsözővé is válik.

Isten országának többértelműsége és a szöveg eredendő többértelműsége találkozik a példázatokban, ez okozza azt a különleges helyzetet, hogy nem választhatunk ki egyetlen jól körülírható álláspontot annak a veszélye nélkül, hogy ne vesztenénk el valami lényegit a példázatokból. A parabolikus elbeszélések kutatása és egezetikai vizsgálata a bibliai szövegek esetében sem nélkülözheti az irodalomtudomány eredményeit, hiszen a profán és a keresztény hermeneutika szoros összefüggésben vannak. Kétségtávol vannak részproblémák, amelyeket elsősorban a teológiai determinizmus okoz, ám a közelmúlt kutatásai új megvilágításba helyezték a példázatot is, annak legáltalánosabb jellemzőjével, amit az abszolútum metaforikus elbeszéléseként definiálhatunk, aminek benső lényege a kimeríthetelenség. Az egymást keresztező és megújító értelmezések az újjáteremtés mozzanatát magában foglalva minősítik a jelentésképződés folyamatát. Ebben a közegben a hagyomány dinamikája nem teszi ugyan lehetővé az abszolút tudást, de teret enged konkurens tudásformáknak, amelyek az érvstruktúrák összehasonlításával kereshetik igazságukat. A narratív forma teológiai tekintetben sem jelentheti csupán az általános szabály és az individuum közötti közvetítést. Látszólag nem történik ugyan más, mint egyedi és általános, időtlen állandók és időbeli variánsok egyeztetése, ám az új kérdésekkel való szembesítés és az élet értelmére vonatkozó kérdés ébren tartása mindennél fontosabb. Az eredendő párbeszéd logikája szerint működtetett parabolikus elbeszélésekben a jelentés a megértés történetének hozadéka, s így a hagyomány szövegei az idegenség több-

⁵ Mártonffy Marcell: Az újszövetségi példázatok irodalma, Bp., Akadémiai Kiadó, 2001. 28.

letével rendelkezhetnek, s képesek lehetnek mást mondani, mint amit a befogadó előfeltevései már eleve tartalmaznak. Az értelmezési stratégiák célja nem a transzcendencia-tapasztalat és a kimondhatatlanság szférájának a körülírása, hanem az említett párbeszéd fenntartása a teremtő beszéd megtapasztalása által. A bibliai parabolák határterületet képeznek irodalmi és vallási szövegek között, s így értelmezésükhöz is két tudomány, az irodalmi és a teológiai hermeneutika behatóbb ismerete szükséges. A műfaj sajátosságainak teljesebb feltárása nem nélkülözheti sem a szentíráskutatás, sem az irodalomelmélet eredményeit.

Felhasznált irodalom

Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás. Szövegfordítás: Szent István Társulat, Pécs, 1972.

Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Kozma Zsolt: Jézus példázatai. Iránytű Alapítvány, Kolozsvár, 2002.

Mártonffy Marcell: Az újszövetségi példázatok irodalma, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001.

Példabeszédek. Szerk.: Benyik György. Szeged, Jatepress, 1998.

Theo Elm: „A parabola mint »hermeneutikai« műfaj” = Narratívák 2. Szerk.: Thomka Beáta, Kijárat, Budapest, 1998.

Vigilia 2003/3 – parabola különszám

<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html> (*A keresztény hermeneutika*)

<http://iratok.fw.hu/tudomany/BIBMUFAJ.HTM> (*Bibliai tanítások műfaji sajátosságai*)

Ernei Júlia

Befejezetlen mondatok

1.

Jönni-menni, rágondolni, írni, üzeni, hívni folyton, tudtára adni, beleordítani a szélbe, hogy nincs, de kellene lennie. Hogy van, csak nem itt és nem most. Elfogadni, beleörülni, vezekelni, feloldozást nyerni.

2.

Ül egyedül a szobában. Csend, csak a szél zúg veszetten.

Napi ebéd: kaukázusi kefir és eperjoghurtos Milka.

Boldog. Szerelmes (ebbe a napba, az életébe – na ne, ez giccsesen hangzik). És fáradt. Írni kellene. Száguldani szeretne vagy aludni vagy bármit, csak hagyják most, hogy szétfeszítse, ami szét akarja feszíteni.

Facebook: ismerős arc jelöli be. Élete nagy szerelme.

Két perc múlva már üzenetet is ír.

Hirtelen hányinger fogja el. Sírni szeretne. Egyiket sem lehet, mert időközben benőtt a feje lágya.

Egyszerűen kiikszeli. Mert most boldog és szerelmes. És van egy új élete, új emberekkel. És ismét száguldani szeretne vagy aludni vagy csak hagyni, hogy szétfeszítse, ami szét akarja feszíteni.

3.

Kialvatlanul, szipogva tapogatózol ki a konyhába. Hogy miatta vagy a megfázás miatt hánykolódtál éjjel ismét, már nem tudod eldönteni. De ha miatta nem aludtál volna, úgysem vallanád be magadnak, úgyhogy tulajdonképp ennek a kérdésnek nincs is jelentősége.

Felteszed a kamillateát forni. Inhaláció előtt még gyorsan megkensch egy kenyeret pástétommal, hogy az antibiotikum ne marja ki a gyomrod.

Lassan közelíted arcod a forró gőzhöz. Annyira éget, hogy levegőt is elfelejtesz venni. (Jellemző rád, hogy a lényeg megy ki a fejedből.) Érzed, ahogy pórusaid engednek a forróságnak, és kövér izzadságcseppeket passzíroznak ki magukból, amelyek hosszan gördülnek végig arcodon. A fejfájással együtt szeretnéd kiizzadni magadból őt is. Hosszan és mélyen veszed a levegőt. Egyre mélyebbre hajolsz. Az orrod csaknem éri a teát. Szeretnél eltűnni, feloldódni a gőzben, páráként elillanni a hajnali homályban.

A szerelem addig szép, amíg nem egy többgyermekes, náladnál jóval idősebb

férfira vetsz szemet. Szemet vetettél? Te, a jól nevelt, prűd kislány? (Ne áltasd magad azzal, hogy prűd vagy). Ó, nem, egyszerűen csak belecsúsztál, sőt, bele akartál csúszni. No, most már benne vagy nyakig. A törölközővel letöröld az arcod, majd belebugyolálsz felforrósodott fejed. Fél szemmel kikukucskálva, tapogatózva próbálsz az ételmaradékot behajigálni a hűtőbe. Véletlenül belenyúlsz a pástétomba. Lenyalod az ujjad. Élesen hasít beléd a kép, ahogy egyszer ő emelte ajkaihoz maszatos ujjperceidet.

4.

Írsz Neki. Önnek. Magának. Neked. Aki miatt folyton megbredsz éjszakánként: hogy talán. Talán írt. Miről? Mikor? Mit csinál vajon? Hajnalban a laptop elé pattansz, alig látod a monitort álomtól dagadt szemeddel. Új levél. Izgatottan nyitod ki. Jaj, olvadsz! Százszor, ezerszer, milliószor. Jó éjt! Elégedetten bújsz vissza az ágyba. De elaludni képtelenség. Láthatnám. Láthatnálak. Látnám. Ölelném.

Szégycenéljes. De amikor vele vagy, csak nevetni tudsz. Kacagsz, vihogsz, nyéritesz, mert nem tudsz nem boldognak lenni, ha a társaságában lehetsz. Közös tragédiákat is kiröhögöd.

Kínlódtok egymással szemben, meg-megemelkedve széketekről, kirekesztve az épület falait. Örülten boldogok vagytok, hogy egy légtérben lehettek, egy levegőt szívhattok. Ünnepi rítus belélegezni egymás illatát. Közös menekültök a nem szabad, nem lehet mentsvárába, ama bizonyos határ átlépése előtt. Együtt rohantok bele és belőle. Mindegy, hogy mit tesztek, csak együtt. Veled. Vele. Magával. Önnel. Nevenincs lehetetlen szerelmemmel.

5.

Vangelis zúg a fülemben, hogy tompítsa a kinti zajt. Vangelistől meg rendszerint elemelkedem a székről. Hát már Vangelisről is Ő... Meg a múlt. Minden, ami szerelem.

Nagycsütörtök. Kint hideg, borongós idő. Egyedül ülök a kocsiban egy szilágysági temetőben. Szemetet égetnek. A temetőt belengi a füst. Az autórádióból felcsendül egy oratórium. Félelmetes. Gyönyörű. Magam vagyok. Csupa szerelem.

6.

Ma halt meg a virágom. Szerettük egymást. Percenként megcsodáltam. Amikor megérintettem, hogy kicseréljem a vizét, széthullt. Soha nem nyílt ki. Szűziesen tartotta magát. Egyetlen szírom maradt rajta. Ameddig az megmarad, nem dobom ki. Így is szép, és így is szeretjük egymást.

7.

Első szerelmek, első és talán utolsó női baráti kör, nagy beszélgetések, levelezések, séták, zongoraórák, könyvekkel töltött esték. És mérhetetlen elvagyódás. Teljesen más világ, más életérzés. Emlékképek villannak be, boldog percek, szomorúak, reményteliek, minden előttem áll még. Minden. Az egész világ. Ez most itt nem Nyíregyháza. Ez most nagyon messze van innen.

Olyan furcsa ez. Két kultúra, két életérzés. Annyira más otthon. És most annyira hiányzik. Az a pozitív balkáni hangulat. A Kolozsvár felé vezető kanyargós út, az ottani egyetemisták magyar törzshelyei, nagymamám városában az álomszerű ortodox templom, amelyből valami félelmetesség árad, az ottfelejtett kommunista épületek, a szintén álomszerű emberek, akiket az épületekkel együtt felejtettek ott. A szomszédos napközi játszótere, ahová még két évvel ezelőtt is átszöktem a kerten át hintázni. A rózsaszín szoba, ahol mindig elszorult a szívem. Az utcák, ahol alig ismer valaki.

8.

Jönni-menni, rágondolni, írni, üzeni, hívni folyton, tudtára adni, beleordítani a szélbe, hogy nincs, de kellene lennie. Hogy van, csak nem itt és nem most. Elfogadni, beleörülni, vezetelni, feloldozást nyerni.

Balogh Péter

Nemvarázs-ballada

a szőnyeg elrepült, rózsákkal a közepén,
megállt egy városszéli házban,
(kenyér pár napja nincs, se a serpenyőbe lepény,
a verssorok hallgatnak évek óta), a lázban,
ahová rózsáit vitte, a pokol előszele fúj,
hamut hint szét a városszéli házban,
(ölelt volna, de itt rózsavíz a szívre sose hull,
az ifjak üzekednek csak évek óta), a mázban,
ahová a verssorokat vitte, evickél, arc után,
vagy ül, bután, koszosan, a városszéli házban.

második strófájának elejére vár,
tovább-mintára a szobában,
(idehordott mindent, ha most itt a határ,
rongyait, biciklijét, mítoszt spirálban), a bábban,
miben évek óta pihen, nincs gond,
se gondolat, nincs szél a szobában,
(leragadva a szőnyeg a porba, itt volt,
itt nem volt, nem száll tovább), az ágyban,
ahová rongyait viszi, evickél, álom után,
vagy fekszik, sután, mítoszosan, a mesétlen szobában.

a szöveg csendesül, dobbanásokkal a mélyén,
és ő megnyugszik szavában,
(pihenj, viharvert vérnarancs, a város szegélyén,
lesz még, ki rádharap), kos havában,
ahová szírom hull a talp alá, való,
igaz és szép rég hervadt ribancok már,
(ölelt volna, de itt fekete a rózsza és a velő,
az agy porba hull, karolja a kalmár-
szavában, ahová a szőnyeget vitte évei után,
vagy ül, vagy fekszik: megrabolt, fagyott rab kos havában).

Béres Tamás

Láblövés

– Apám megint lábon lőtte magát, basszus! – ült le a kimondhatatlan angol nevű kávézó egyik ablak melletti asztalához Ádám. Lecsapta a kezében lévő Nemzeti Sportot, úgy, hogy Zé kávéja és vize majdnem kiborult. – Ne csapkodd már a Sportot, Ádi! Cseszd, meg! Ül le, és lökd, hogy mi a szitu! – tette Ádám vállára a kezét Zé, miközben az megint ugrott volna fel, Zé nyomta le a székre, s aztán úgy maradt. – Lábon, hallod? Ilyen nincs! – morgott tovább Ádám. – A múltkor már azt hitték, hogy öngyilkos akar lenni, csak úgy engedték ki, hogy én leszek a gyámja. A gyámja, bazzeg, a gyámja, én, aki még magamra se tudok főzni, még jó, hogy van ez a kurva sok gyorsétterem. Inkább én is lábon lövöm magam, vagy inkább mindjárt tökön. Nem igaz, hogy a fater nem tud magára vigyázni, meg egyáltalán, hagyjon engem békén! – nézett maga elé, s közben már odaért a pincér, aki jövet hallotta a tökön lövöm magam részt, s erre egy kicsit félszegen lépett oda az asztalhoz, kicsit maga felé húzva a jegyzetömbjét, mintha azzal meg tudná magát védeni, ha esetleg Ádám elővenne egy revolvért az összehajtott Sportból, ahogy a filmekben szokták, és lelőné a pincért, mert nincs rajta sapka, vagy mert hülyén kérdez, vagy mert csak úgy..., de lehet, hogy úgy lőné le, hogy egyáltalán ki sem veszi a fegyvert az újságból, együtt a kettőt felemelve, egyenesen a pincér szemébe céloz, és még egy lyukat csinál rajta. A vendégek meg se hallják majd a lövést, mert hangtompítós a fegyver, csak a pincér testének tompa puffanását hallják majd, valaki, úgy negyed óra múlva hívja a mentőket, de addigra úgymint elvérzik a pincér. Nem lesz valami szép látvány, meg kerülgetni kell majd a vért, meg a pincért, s addig, míg kiér a mentő, nem lesz, aki felvegye és kivigye a rendeléseket. S Zé közben majd arra is vigyáz, hogy amikor a pincér lehuppan a földre, nehogy az asztalra essen, vagy kiborítsa a kávé meg a vizet, mert azt még meginná, utána már úgyse lenne, aki kihozza újra. Ez jutott eszébe a pincérnek, hogy most itt szörnyű halála lesz, csak a *lövés*, a *lövés*, a *lövés* szó járt a fejében, s közben tág szemekkel, meredten nézett Ádámra, közben Zét is figyelte fél szemmel, nehogy az is rátámadjon.

Ádám a pincérre nézett, aki bámulta, mintha valami idegent látna, bár ide jár-nak évek óta, a hely ugyanaz, a pincérek hetente mások, a Marsról jönnek ezek vagy ki tudja! Figyelték pár másodpercig egymást, Zé nézte őket, belekortyolt közben a kávéjába, majd Ádám szólalt meg: – Mi van? – Se..., semmi! – válaszolt a pincér, és maga elé tartotta a jegyzetfüzetét. – Kérek egy kávé és egy vizet, én is! – tárta szét a karját Ádám, majd intett a pincérnek, hogy mehet. Az hátrálva indult a pult felé. – Ez is egy hülye! – nézett a pincér után Ádám, majd Zére, aki

nem foglalkozott vele, megitta a kávécsészéből az utolsó kortyot is. – Mit érdekel ez a pingvin? Senki se normális! Te se, én se, a pincér se, az apád se! Az a nő se, aki épp *Az arany embert* olvassa ott a sarokban. Ki a picsának kell most *Az arany ember*? Na mindegy! Mit ír a Sport? Megvannak a tippek mára? – nyúlt az újságért Zé, de Ádám rácsapott, rátette a kezét Zé kezére. – Mit érdekel engem a fogadás, apám szétlőtte a lábát! Figyelsz te rám? – Zé kihúzta a kezét Ádám keze és a sport közül. – Ne csapkodd a kezem! Majd hozok magamnak saját lapot, ha félted a tied – kortyolt a vizébe Zé. Ádám hozzávágta az újságot. – Itt van, bújjad, ha az fontosabb, mint apám, meg én! – tette keresztbe a kezét Ádám. – Ó, ne legyél már csaj! Meg ne sértődj már, na mondjad mi van! – tette le maga elé az újságot Zé, de úgy, hogy a sportfogadásba azért belelásson. – Hallgatlak! Mit csinált az apád? Anyád tudja már? – kérdezte.

– Vak már az Öreg, egészen biztos, basszus... – nézett ki az ablakon Ádám, s közben figyelte a sötétedő égboltot a sűrű, szürke házak között, a túlsó ház első emeletén lévő ablaksorra tévedt a tekintete, ahol öltönyös férfiak és szürke szoknya, fehér blúzos nők beszélgettek, mentek az egyik szobából a másikba, nagy iratcsomókkal, paksamétákkal. Láta, hogy az egyik férfi valami vicceset mond egy fekete, göndör hajú nőnek, aki erre elnevette magát, s zavarában leejtette az iratokat a kezéből, a férfi segített neki fölszedni, együtt rendezgették, közben a férfi többször megérintette a nő karját, véletlenül a mellét is, a nő elpirult, megigazitotta vastag, barna keretes szemüvegét, és együtt elindultak jobbra, végig egy folyosón, majd be egy szobába, ott tűntek el Ádám szeme elől. Még néhány pillanatig figyelte az ajtót, de nem jött ki rajta senki... – Köcsög bankárok! – mormolta. – A pénzem után még a jó csajokat is lenyúljátok! – mondta, ezt már hangosabban.

– Mi van az apáddal... és a csajokkal? – figyelt oda a mondatfoszlányokra Zé. – Most lőtt vagy nem lőtt az öreg?

– Lőtt... – nézett Zére Ádám. – Asszem már agyilag is teljesen zokni az Öreg, a múltkori eset után, amikor szétlőtte a pisztolyával a nagylábujját, már láttuk, hogy totál bekattant. Már elfelejt dolgokat, múltkor azt se tudta, ki vagyok! – nézett maga elé, figyelte a buborékokat az ásványvízben, amit közben elé tett a pincét, szinte észrevétlenül. – Szar az egész élet. Korábban arra is emlékezett, hogy hány-szor vitt úszni, meg, hogy minden szombaton együtt mentünk ki a nagyhegyre kirándulni, utána horgászni vitt, mesélt az életről, a nagyszüleimről meg a csajozásairól. Együtt ettük az anyám csomagolta szendvicset, néha még sört inni is engedett. – S közben Zé figyelte Ádám szemeit, ahogy könny ül beléjük, Zé átnyúlt az asztal fölött, és megveregette barátja vállát. – Nehogymá' elérzékenyülj, az hiányzik, hogy te is bekattanj nekem! – Zé szétnézett a kávéházban, majd suttozva folytatta: – Remélem pisztolyt nem hoztál magaddal... Ádi, nézz a szemembe, ugye nem hoztad el a pisztolyát?

– Nem, nyugi! – nézett fel Ádám. – Szétlőtte az Öreg az emlékeimet is, csak nekem maradnak, csak én emlékszem rájuk, basszus!

Zé megnyugodva egyenesedett újra ki. – Akkor jó – sóhajtott. – Az jó. Az jó, ha a pisztoly nincs nálad. Na, idefigyelj! – bökött le az asztal közepére Zé. – Ne lógasd itt a fejed, Öcsikém! Rám mindig számíthatsz! Én itt vagyok, ha valami bajod van! – húzta széles mosolyra a száját. – Ádám bólintott. – Na, ez az! Ez a beszéd! – mondta Zé, és maga elé húzta a Sportot. – Hoztad a fogadószelvényt, játszunk vagy nem játszunk, Ádi? – kérdezte, s nyomatékosítva, megpaskolta Ádám arcát, s hozzátette közben: – Ádiiii! Ádikám! Az kivette kabátja zsebéből a szelvényeket, lecsapta az asztalra: – Fogadjunk, baszd meg! Leszarom az ősóket! Fogadjunk inkább! Milyen csapatok játszanak ma?

hazahoztam

hazahoztam valamit megint
a világból – hova tegyem
hova tegyem – tele van
minden rejtett helyem
idehaza – alig fér el még
egy dolog pedig a világ
minden sarkában van
olyan ami rám ragad
bebújik a zsebembe
vagy a kabátom alá
bekúszik sunyin hogy
észre sem veszem csak
itthon ha már pihennék
nyugodtan csak előbukkan
valahonnan és folyton
láb alatt van a szőnyeg
alá bújuk vagy a
fejembe hogy rázzam
onnan ki
hadd pihenjek egy parányit
hazahoztam megint valamit

újra ír

míg a picike alszik megnő
a fű pattogó táncába
szendergő bogárka lép
álmában moccan még
egy picikét engem hív
s testem fogan fény-
ruhába csillagok sugaras
hálói közt fenn magas-
ban öltözött éledő
virágnak lelked s újra
táncába s táncba vonz
bibióid ezer kelyhe
illatos virágorát szórja
s boldog könnyet ont
táptalajt keres kezem-
ben felfogni fejem
nem bírja – álmát újra írja...

Pazonyi Dóra
Valamiért

Valamiért azt mondják, hogy zavarodott vagyok.

Nem hinném. De állítólag az írás segít.

Anya nem adja ide a fényképezőgépet. Anya. Miért? Nem emlékszem semmire, csak ha a gépet megkapom. Anya? Hallasz? Anya?!

Fáj a fejem. Ez a tavasz... Sosem fog már eljönni. Ahogy a szerelem sem. Ülünk heteken keresztül, öregszünk, figyeljük az esőt, csak az esőt, mely elmosza az idő dallamát.

Bolond fejjel, talán megünnepeltem volna, ha hazajössz. De csak mi maradtunk.

Villan előttem a 3 éves kislány. Mennyire nem félt a sötétől, és most is csak miattad fél.

Kiölték belőle a gyermeki lelket, a meséket valami rémisztő váltotta fel.

A mesék a hercegről és a királynőről szólnak. A virágzó tavasz és a vidám, kicsi madáracsicsergés kimaradt a könyvből. Elfogyott a szivárvány, kaptunk helyette hófehér telet. A tóba fagyott minden. Az állatok, a vidámság, a szeretet.

Éreztem, itt az idő, hogy felbontsuk a sorsokat.

Látni akartál? Talán. Kötelesség volt? Biztos. Szeretted valaha is, úgy isten igazából? (Üresség. Villant a vaku.) Várj a híd túloldalán.

Menjünk autóval. Szerintem sétáljunk. Jól van kicsim. Ölelni akarom a fákat. Őszintén megölelni. Őszintén megölelni, ahogy te sosem öleltél engem. És már soha nem is fogsz.

Ölelni. Mély levegő. Merre tovább? Csillog a fagyott tó. Csillog. Csillog. Csillog. Oda menjünk.

A lányok legjobb barátja a gyémánt. Ez a gyémánt az én barátom. Ez a gyémánt a tó. Nagy és mély titokkal.

Úgy gondolod, vak vagyok? Volt, hogy az voltam.

De megtanítottak, hogy lássak tisztán. Akár a jégtükör. Sima. Gyönyörű.

Menjünk beljebb. Nem akarok beszélni. Csak figyelni a tükröm. Gyere már. Ide mellém. Közelebb. Nyugi. Nem reped. Látod? Semmi gond. Semmi...

Minden jó lesz. Egy nap. Talán nem túl későn. Talán éppen most...

Villant a vaku.

Elmúlt a fejfájás. Mit adtatok nekem? A kezeim bekötve. Megégettem, lerágtam, vagy mi?

Lefagyott. Micsoda? Lefagyott. Hogyan??? Nem tudod? Honnan kéne???

...Vele teljesülne az álmom. De ő meggyűlöltetett velem.

Kicsoda? Meséld el.

Te voltál, aki összetörte a tükröt. Én pedig... Én csak szeretnék szép lenni. Újra. Lélekben.

Szeretném képesnek érezni magamat, arra a feladatra, hogy teljesítsem az álmaidat. Szeress, hiszen téged akarlak. Most már eltűnt az a kis darabka. Az a kis jellegtelen kosz. Többé nem bánthat, és nem fertőzhet. Együtt lehetünk. Hallasz?

Vezess, hogy tudjam. Egyedül sose tanulom meg. Sosem fogom tudni, mitől fogsz szeretni.

Próbáltam nyerni. És sikerült. Öleltem a fákat. És ők az ölelésükkel eltakartak.

Megváltozott, megváltoztam. Mondhatni felnőttem. Lehetek a tied? És talán te az enyém?

Most már elment. Én akartam. Most én. De nem sírtam. Viszlát. Illedelmes voltam. S összeforrt a sok jégtöredék. Kitöröltem az emlékeit.

Miattunk tettem, hogy boldogan éljünk.

Szeretlek, és többé nem fáj, mert kivágtam a lelkemből. Szabad vagyok. Szeretlek.

Villant valami. A vaku. Fáj valami. Nem érzem jól magam. Anyu? Hallasz? Szeretlek.

Csabai László

a piac ébredése

a madarak összebújnak az ágon
nehéz, fehér hideggel
köszönt be a reggel
és búcsúzik tőlünk a karácsony

a Tokaji út országúttá nyúlik
lomha, sárfoltos járművek
(melyekben árnyak ülnek)
búgnak, míg a sorompó nyílik

dobozt rakodó, matató kofák
segéd, ki sötét olajat szűr
tulaj, ki rossz italtól hevül
nyikorgó, rezgő, hajlongó fák

és repedezve porló járdaszél
rajta fáradt göncökbe bújva
koldus, kérges kezét nyújtja
szemében még a gyilkos éj

és a kapukat kitárják:végre
lézengő embereket fogad
és limlommal kínál a piac
telik még szeszre, kenyérre

Karádi Zsolt

Diptychon

A műanyag zsák

A kukába kidobott gumikesztyűket csak másnap veszem észre, amikor visszahozom a jegyzőkönyvet, noha az előző délelőtt is feszülten figyelek, van időm, csaknem két órát járkálok föl-alá, miközben húsz-huszonöt percenként érkeznek a szürke Barkasok, újabb és újabb szállítmánnyal, a fuvarosok komótosan szállnak ki, fiatalok és jól tápláltak, farmert hordanak, meg pólót, kinyitják a jármű hátsó ajtaját, feltáru a kocsi gyomra, amelyből az izmos, szórtan férfiak előhúzzák a koporsókat, P. János, élt 52 évet, F. Józsefné, élt 71 évet, a rakománnyal belépnek az épület előterébe, csengetnek, megjelenik a hiányos fogazatú boncsegéd. A rézsútosra nyitott ajtószárnyak mögül kilátszik egy barna és egy szürke ruhás halott lába, a bokánál azonosítási cédula, a leadott két tetemért cserébe a szállítók fehér selyemmel bélelt koporsóaljokban kihozzák S. Károlyt, élt 82 évet, F. Mihályt, élt 59 évet, a fehér leplek áttetszően fedik el a nejlonba csomagolt testeket, az egyiknek még a barna kalapja is a fején, megtelnek az autók, tompán döndülnek a pléhajtók, gázt ad a sofőr; csak másnap veszem észre, hogy a bejáratnál szemközti hatalmas barna ajtón valaha az állhatott: HALOTTAS KAMRA, amelynek oldalában két fehér csövázás, bádogfedőkkel ellátott négykerekű tolokocsi vesztegel, a csöveken itt-ott sötétvörös, elmaszatolódott vérfolt, a földön több helyütt a kőre fröccsent vércseppek halványodó nyomai, valami megfejthetetlen, megmagyarázhatatlan és hasonlíthatatlan búz terjeng, émelyítő, halottügyben tessék csengetni, olvasható a falon, közben hallom, odabent valamit tolnak, rekedtes dörrenés, mintha fémtárgyakat ejtenek üveglapra. Nem akarok arra gondolni, mi történik most, szikék, csipeszek, fűrészek csattogása, reccsen a borda, a merev izmok talán már újra fölengedtek. Odakinn serceg a napfény, a boncmester fölhasítja a szívet, heveny balkamra-elégtelenség, ismét kocsi kanyarodik a bejárat elé, az emberélet újabb romeltakarítói szikarak, csontosak, durva szürke kesztyűt húztak, némák és sötétek, az idősebbik maga is, mint egy múmia, arca merev és rezzenéstelen, a kopogásra alacsony férfi jön elő, nyakában gumikötény, zöld nadrágot visel, mindkét kezén gumikesztyű, motyognak valamit, a kötényes felém fordul, várjak türelemmel, nem lettek készen, sok a munka, mondja, és eltűnik, pár pillanat múlva ismét zajok, hangok, csattanások, vízspriccelés, csikordulás, a hűtőház homlokzatában szakadatlanul működik a ventilátor, nem akarom tudni, mi játszódhat le a betonvályúban, ezalatt azonban minduntalan fölrémlik a középiskolás élmény, a nagyvárosi kórház kórbonctani intézetében tett látogatás fojtogató emléke: a jókora

műanyag tában föltornozott emberi zsigerek nem feledhető látványa, negyven évesadminisztrátor volt, tájékoztatott az orvos, belemarkolva egy viszonylag puhább barnás halomba, ez a máj, magyarázta, itt a véna, emitt az aorta, bökött rá egy kötőtűszerű fényes pálcával a baljában tartott lucskos csomóra, többen rosszul lettek az osztályból, kezüket a szájuk elé szorítva rohantak ki a folyosóra, a helyiségben valami kékes-zöldes fény hunyorgott, a mosóvályuban S alakban tekeredtek a belek, szüntelen öblögették őket, a salakanyagok foszlányaitól szennyes víz csorgásának hangját ma is hallom; elvittek bennünket a hűtőkamrákhoz is, láttam a tepsiket, a végleges csönd előttiüket, a csecsemőhullákat. A megduzzadt fejűeket, a még-nem-is-éltek megbarnuló foltjait, mit álmodtál?, kérdezi apám az utolsó vasárnap reggel, tétován mosolyog, még tizenkét órája van hátra, aztán már csak fekszik az ágy mellett a szőnyegen, amikor rátöröm az ajtót, furcsa, kitekeredett pózban hever, bal karja a teste mellett, a jobb keze a fejénél, a bal lába térdben kissé fölhúzva, megfogom a pulzusát, hideg a csuklója, az arca szederjes, elfakult a nyaka, a lábfeje; merev, konstatálja a mentőorvos, talán hajnali négy tájban történhetett; a doktornő, a pózból, ahogy fekszik, megállapítja: szívhalál, fölhúzza a szemhéjat, kezét mos, megírja a papírokat, s majd négy hónap múlva, anyám halálakor azt mondja: a halál élettani folyamat, olyan, mint egy tüsszentés; nem kérdezem meg tőle, az ő szülei élnek-e még, összecsomagolja a táskáját, vegyek be Seduxent, ajánlja távozóban, figyelem apámat, a hűlő körvonalakat, a koponya szétbomló arányait, az önmagukból kifordult ráncok súlyos tömegét, az összecúsúzott barázdákat a borostás arcon, mintha az ősz haj is zölddé válna, a fejbőr is zölddé válna, a láb is zölddé válna, a karakterét veszített matéria elemei mind zöld árnyalatban vacognak; nem tudom nézni, amint a nagysokára megérkező Barkas lárvaarcú martalócai fölnyalábolják a földről, úgy maradt, ahogy volt, karja a törzse előtt, lába fölrántva. Az oldaláról a hátára fordítják, keze a levegőben, beemelik a faládaiba, rádobnak egy fehér lepedőt, s megindulnak kifelé; nyílik az ajtó, az alacsony férfi szólít, kezembe nyomja a halotti vizsgálati jegyzőkönyvet, már-már infarktus, a megelőző állapot: szívizomfibrózis, kilépek a napfényre, balra az épülettől nem egészen húsz méterre teniszpálya, fiatal lányok ütögetnek, nagyokat sikoltanak, ha a labda a hálóba repül, állok a napon, két barna köpenyes betegszállító érkezik a belgyógyászati tömb felől, nevetgélve tolják maguk előtt a négykerekű, bádogfedelű kocsit, befordulnak a sarkon, a boncsegédek már bizonyára összevarrták apám mellkasát, s nemsokára belekerül a számára fenntartott tepsibe, addig hűtik, talán négy-öt napig, míg eljön érte az autó, amely elviszi a műanyag zsákba varrva, többedmagával egy kocsiba belegyömösölve a krematóriumba, nem tudom, mikor lesz a nagy utazás, nem tudom, mikor és kik gyűrik be a kemencébe, hogy füstté váljon, felhővé váljon, semmivé foszoljon, isa pur es chomou, csak állok a halom papírral, s nem tudom, merre menjek.

A szondatáp

Akkor még nem sejtem, hogy pontosan négy hónap múlva ismét itt leszek, csapkodni fog a hó, miközben arra várok, hogy a tömzsi boncsegéd megmutassa anyámat pár órával az indulás előtt; akkor még nem tudom, hogy milyen négy hónap van előttem, hiszen még vár otthon; nem képes sírni, csak a harmadik-negyedik napon szakad föl belőle a zokogás, mert a temetésre sem tud eljönni, másfél éve fekvőbeteg, de még hiszi, hogy meggyógyul, karácsonykor már én fogok főzni, hajtogatta tavaly ősszel, januárban azt emlegette, majd húsvétkor, de nyáron sem tudott lábra állni; később azt veszem észre, hogy hiába eszik, egyre fogy, kulcscsontján megmélyül az árok, karján ráncosan lötyögni kezd a hús, amikor keresem a pulzusát, vékonyka csontokat szorítok, megállíthatatlan az ágyban végbemenő folyamat, a szűkülő ereket nem tudom kicserélni, fölöslegesen adom a Trentalt, a Cavintont, s a vége felé a kilencféle gyógyszert, milyen végtelenül egyedül van, csak rémképei látogatják, emlékdarabkák a gyerekkorából, a gyerekkoromból, most értem meg az *én* és a *nem-én* végzetszerű különbözőségét; akkor, ott, júliusban még nem hiszem, hogy egy októberi estén mentővel viszem be a kórházba, ahonnan egyszer még hazaengedik, ekkor mosolyog utoljára, jó itthon, sóhajtja, mert te itt vagy, olyan magam voltam a kórteremben, megpróbálom megetetni, de lehetetlen, előkerül a kávéskanál, pár nap múlva a mokaáskanál tartalma sem megy le, belázasodik, szemét nem nyitja ki tíz napig; akkor, az apám fizikai pusztulását ridegen dokumentáló okmányokkal a kezemben még el sem tudom képzelni, mit lehet egy embernek szenvednie; azzal vigasztalom magam, hátha nem érezte, hogy az egyik csövön kapja a szondatápot, a másikon távozik a szervezetből a vizelet, miközben a harmadik csövön keresztül csöpög az infúziós oldat; júliusban még nem ismerem a szondatáp szagát, a szondatápét, aminek maradéka felgyülemlik a szájüregben, s az odaszáradó lepedéket gézzel kell letörölni, ám fél óra alatt újratermelődik, hiszen a közvetlenül a gyomorba lebocsátott műanyagcső gátolja a nyelést, a beszédet; szeme lehunyva, mégsem alszik, valami félálomszerű, köztes állapotban lebeg, talán a hangom sem ismeri meg, keze-lába felpuffedve, ezen ödémák miatt nem lelik meg a vénákat, ezért kipeparálnak egyet a kulcscsont alatt, így hever több mint egy hétig, nem sok jóval biztatom, sopánkodik az orvos, majd két nappal később, a garatreflex visszatértekor *fantasztikus* javulásról beszél, szabad etetni, itatni; július 17-én délben még elképzelhetetlen mindaz, ami leselkedik ránk, a kiszolgáltatottság Iszonyata, a félelem remegése és a rettegés nyomorúsága, a sírógörcsök és a tehetetlen átkozódások ritmikus láncolata, az egymásra utaltság áldozata, amely katarzisteremtő, a percekért folytatott küzdelem gyötrelme és heroizmusa, az ajándékba kapott napok pátosza és reménykedése, az ágytálazás szégyene és a katéter okozta kínlódás, az

anyag széttzilálódása és a szellem elárvulása, de a *mégis* hite, a csodavárás, majd a kilobbanás, a csönd, az üresség, a hiány; akkor, a júliusi fényben még *innen* vagyok a metamorfózison, amelynek során ő a gyermek és én a gondviselő, én a felnőtt és ő a csecsemő, akit gyámolítani kell, ringatni, mesélni neki, e szerep megrogyaszt, egyben fölemel, a visszaadás kegyelmében részesít, áttemel múlton és jövőn, ez a vég, rebegem, amikor már csak ül, feje lekókadva, kívül került rajta a világ, a fény- és hangimpulzusok nem jutnak el a tudatáig, nem beszél, nem válaszol, zihál a mellkasa, a szívverése száztíznel is több, kelj fel és járj!, kellene mondani, de nincs megváltás. Csak láz van, csak injekció van, fehér lepedők suhognak, csak fertőtlenítő szag van;

akkor, azon a napon még beláthatatlan távolságban van tőlem az a novemberi este, amikor utoljára látom, ne menj még! kérlel az idegen város idegen kórházának vaságyában fekvve, mennem kell, mert kirakják a szűrőm: régen vége a látogatásnak, felelem, holnap hozom a francia krémest, jó?, de már *nincs holnap*; másnap délután fél kettőkor csendesen, anélkül, hogy mellette lehettem volna; azután a tárgyai, szép sorjában: a szemüveg, a csésze, a pohár, a kés, a kanál, a pongyola, a törölköző, a szappan, a hajkefe, a kistányérok; az aláírt leltárív, a letakart ágy, a fehér lepel alatt az a halom, az az alaktalan *valami*, önvád és könnyek, támoltyág: azon a júliusi napon még hihetetlennek tűnik, hogy ő is itt legyen, itt feküdjön a szürke targoncán, felöltöztetve ünneplő ruhájába, miközben mellette ott magasodik a bádogasztal, amelyen öt merevvé fagyasztott meztelen holttest, férfiak és nők vegyesen, várnak a sorukra, pár percig tartózkodom csak a helyiségben, nem vagyok képes nézni őt ebben a környezetben; az arcán nem találok megnyugvást, feje kicsit jobbra fordulva, inkább némi haragot, sötét dacot tükröznek a vonások, talán az utolsó pillanatok rajzolódtak rájuk, a ritka, őszes haj lesimítva, karja a törzse mellett, nézem a halott anyámat, a torkomban néma iszonyat, nincs rettenetesebb pillanat ennél, meg kéne simogatni a jeges homlokot, a ráncos bőrű kezét; hiába volt minden, hogy bírod a magányt, a rothadásnak felkínálkozott anyag végső magányát, elgyötörten heverni a boncmesterek síkos keze közé, hogy bírod a semmit, kitántorgok, kísértő képek között kezdek el rohanni a fagyos göröngyökön, futok a város szélén, nincs megállás azóta sem, menekülök magam elől, a végzet elől, botladozom templomtól temetőig, sírgödörtől keresztfáig, és még sincs megoldás, és még sincs megváltás, anyám.

Andrzej Garcia versei Koncz Teréz Irén fordításában

Szüreti dal

Úgy hűlt ki a szerelem,
mint egy almafán a nyár.
Az ősz sem volt ronda bár,
csak nem olyan eleven.

Csillogott a nyugvó kert,
csillogott a víz az ágon,
a barack íze a számon,
a barack íze a szádon.

Szánom.
Bánom.
Most nem találom.

Úgy hűlt ki a szerelem,
mint a nap, ha véget ér
a nyár, az éj nyugodni tér,
és a föld
hőt
nem sugároz már.
Csak nyelv – ha kér.

Úgy nyeltem a gesztenyemézet,
úgy nyaltam a szeretett mérget,
úgy faltam a kedves regéket,
most már nincs belőlük semmi,
nem kellett volna mind megenni,
nem ilyen hamar mindent megtenni,
nem ilyen hamar szeretni,
nem ilyen jól.
Nem ilyen tisztán,
ártatlanul.

Úgy hűlt ki a szerelem,
úgy hűlt ki a szerelem,
hogyan talán csak megfagy, és
újra lesz majd nyár,

újra lesz majd nyár.

1949. Ukrajna

Ady Endrének

Párisban jártam az ősszel, idén először,
és semmit sem tudtam a párisi ősziről,
csak egy lányról, egy régi nyárról,
egy nyárról, egy régi lányól.

Sikoltott a zene, tornyosult és omlott
az a parfümös, az a boldog pára,
mi már régen nem néztünk egymásra,
rettegés szívdobbanásra.

Én nem héjja-nászt akartam, nem telet,
én csak nyarat akartam, gyermeket
dédelgettetni magamban.
Nem lehet.

Én nem szélvihart akartam, csak nyarat.
Boldog, citromgőz hajnalokat,
boldog, vodkagőz hajnalokat.
De csak egyszer lehetett.

Ő is bánta, bántam én is,
de csak egyszer lehetett.
Valaki más dédelgeti
azóta is a gyereket.

És amikor belépünk a bálba,
a rózsakoszorús, boldog, ifjú, bálba,
a közönség nem néz erre a párra,
csak egymás húsába beletépünk,

és amíg lehet, folyik a vérünk,
és lehullunk az őszi avaron.
Pedig nyár van. Pedig nyár van.
Magunk elé mosolyogva nézünk.

Inkább azt mondjuk: szevasz,
s úgy megyünk tovább, mint nyáron és télen.
Biztos felnőttként
a vaksötétben.

1967 nyara, Páris

Meggyűjtottam a tüzet

Új jelszóm van: Just do it!

Ha fáj, hát hadd fájjon,
ha ég, hát hadd égjen,
ha belehalok, úgy haljak meg,
hogy nem féltem,
és megéltem.

„Habár esik az eső,
mégis elmegyek hozzád,
pedig nincs is esernyőm,
mégis elmegyek hozzád”.

Úgy félek, mint aki sose élt,
de úgy élek, mint aki sose félt.
És nem ismerem magam,
és ennek az ismeretlennek
felfedezés-íze van,
remek, fényes színe van.

(És rendkívül erotikus.)

Tán nem vagyok még túl öreg,
tán nem vagyok már túl fiatal,
úgy érzem, minden rendben megy,
bár ez itt most még nem diadal,
ez itt most még csak pöcsölés
icipici ötletekkel,
szűnni nem akaró gondolatokkal.

Hát lépek a késen,
csúszok a résen,
magam mögött húztam eddig a múltat,
most a múlt mutatja az utat,
most már tol és támogat.

Lépek a késen, de nem vág meg,
csúszok a résen, és átférek,
szép a jelen, szépek a jelek,
magam elé nézve,
fogalmam sincs a célról,

de megyek.

Ontario, 1978.

Gerliczki András

Tojáséj

Tenyérnyi fekete könyvben olvastam először. Egysoros, Weöres Sándortól. Talán a legrövidebb magyar vers, címe sincsen, csak törekeny teste. Ha kimondom, mindenki hallja a „h”-t. Pedig az nincsen. Innen bentről embrió álma, első ébredés előtti éj. Költésláz, testmeleg mindenség, fészekre boruló pihetollak. A kotlós elszánt ragaszkodása. Feltétlen hűség. Fekete öntudatlanság itt belül. Amíg az osztódó sejtsomóban formát nem ölt a szem, nincsenek színek. Teremtés éjszakája. Koccanás odakint, terjedő kocsonyás remegés idebent. A héj erős. Karmos ujjak sürgölődnek, fordul a tojás, hidegebb szélről melegebb középre gördül. Éj van, alszik a fészek, rajta-fölötte kitarató eleven sátor. Itt belül lüktető pirosság, valahol a nyálkás mélyben, nyugtalan éjközépbent. Önmagába záruló tér, héj alatt a hártya, keménység alatt a lágyság. Felépült vércörök, eleven áram. Madármagzat csukott szeme. Alvó fiókák éjjele.

Hosui

Japán körte. Narancsformájú, színe bronzosan fénylő arany. Hűvös pincében, homokba dugva, magva a telet átaludta. Ma már négyéves magonc a kertben, karcsú fácska, tíz fehér virága tíz kicsi lepke szárnya. Kettő megfogant. Sokáig hagyta érne, az elsőnek mégsem tudtam ellenállni, szeptember elején leszedtem a fáról. Golflabda-méret, bronzosabb mint az anyja, csodagyümölcs, magoncok nem teremnek ily korán. Végtelesen édes, csutkáját a fűre dobom, darazsak szállják, odagyúl egy-két hangya. Növényi hús, hányunknak lakomája! A másikkal vártam. Túl sokáig. Október közepi reggel, a leveleken dermedt pára, s a körte feszes bőre megrepedt. Tenyeremben tartom, illata most már belső illat, húsa a repedés árkában mézes-folyós nektár, madarakkal osztom rajta: harapásom mellett néhányuk csőrnyoma. Túl későn? Túl korán? Időben.

Kékség

Felugrik a medencében. A karjával hirtelen visszacsap. Aztán újra kiemeli. A kiválasztott pillanat keletkező és elmúló mozgások összegzése. Karja éppen emelkedik, nyitott tenyeréből vízcseppek szóródnak vissza. A képen nincs gravitáció. Csak tér van, mozgás van, irányok vannak. A kisfiú mosolya. Kezével mintha könnyedén mindent felemelne. Szóródik a víz, peregnek a szétfosló gömböcskék. Nem lehet megállapítani, emelkednek vagy hullanak-e a cseppek. Kristályos, tiszta permet, tompa kékes áttetszés. Cseresznye gömbje, akkora csak az a vízcsepp. Lány kocsonyagömb az a víz, mintha változni kezdené! Lesz-e ideje igazi gömbbé kifeszülni? Nem tudni: hullik-e, vagy fölfelé száll? Áttetsző kékség. Víz. Gyermek.

Mercs István

Czóbel Minka és Henrik Ibsen üzenetváltása

– A Czóbel Minka-levelezés feltáratlan forrásaiból –

A Czóbel-család iratállományának, ill. Czóbel Minka tekintélyes méretű levelezésének áttekintésében az 1970–80-as évtizedek jelentős eredményeket hoztak. 1977-ben Kozocsa Sándor publikálta Justh Zsigmond – sokáig elveszetteknek hitt – Czóbel Minkához írott leveleit,¹ melyet az irodalomtörténész még 1941-ben kért el az idős anarcsi költőnőtől. Az 1889-től Justh haláláig töretlenül meglévő kapcsolat 122 Czóbel Minkához címzett levelét közölte a kötet.

Az 1980-as évtizedben Margócsy József vállalta fel az anarcsi Czóbelek, különös tekintettel Czóbel Minka Nyíregyházán található iratainak rendezését. A kutató az akkori Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban lévő rendezetlen kéziratköteget feldolgozta, annak eredményeit bővítette az Országos Széchényi Könyvtárban található iratokkal. A rendkívül alapos filológiai munka eredménye több tanulmány – köztük a kötetünkben közölt *Az anarcsi Czóbel család iratai* című dolgozat – és az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*² című értékes forráskiadvány. A közölt dokumentumok – amelyeknek segítségével 1772-től az 1940-es évek végéig követhetjük nyomon az anarcsi Czóbelek történetét – nem csupán történelmi, társadalom- és mentalitástörténeti szempontból fontosak, hanem a Czóbel Minka-filológia megkerülhetetlen műve egyben. A források közzététele az irodalomtörténeti kutató számára egyszerre segít a XIX. század utolsó harmadától a XX. század közepéig terjedő periódus életmódtörténeti világában és szociális viszonyaiban eligazodni, ill. meghatározni a költőnőnek a korabeli irodalmi-művészeti térben időről időre átértékelődő szerepét.

Margócsy József hangoztatja, hogy kötetének törzssanyagát a lírikus nővérének, báró Huszár Imrénének, született Czóbel Emmának a halála után „1949–50-ben két zsákban Anarcsról elhozott iratgyűjtemény képezi. Ma már kideríthetetlen, hogyan: az egyik zsák a Nemzeti Múzeumba, majd onnan az OSzK Kézirattárába került, és ott rendezetten kutatható. A másik zsákot kb. ugyanakkor a nyíregyházi levéltárba vitték.”³

¹ Justh Zsigmond *naplója és levelei*, sajtó alá rendezte és jegyzetelte Kozocsa Sándor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977 (Műhely-sorozat).

² *Egy régi udvarház utolsó gazdája: Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel család levéltári hagyatékából*. Sajtó alá rendezte és jegyzetelte MARGÓCSY József, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1988.

³ *Egy régi udvarház...*, 5.

Az iratok begyűjtésének körülményei bonyolultabbak annál, mint Margócsy József feltételezte. A 2007. április 14-én Anarcson tartott Czóbel Minka-konferencia szünetében Takács György helyi lakos megszólított, s két, a Magyar Nemzeti Múzeum alkalmazottai által hitelesített átvételi elismervényt mutatott meg. Az elismervények másik aláírója, egyben a Czóbel-hagyaték átadója Dajka Béla volt, aki az idős Czóbel Emma és Minka segítője, gondozója volt, s aki később Takács György apósa lett.

Bár nem zárható ki, hogy az okiratok részbeni begyűjtése már 1949–50 környékén megtörténhetett, de a dokumentumok és tárgyi emlékek döntő többségét 1959-ben, két lépésben vették át a muzeológusok. Előbb 1959. szeptember 12-én jártak a Nemzeti Múzeum szakemberei Anarcson, amikor a történelmi és művészettörténeti szempontból fontosnak ítélt iratokat gyűjtötték be, s ezekről tételes jellegű listát készítettek. Majd a múzeumi szakemberek közel két héttel később, 1959. szeptember 24-én újból ellátogattak a településre, ahonnan szinte ipari mennyiségben vittek el minden fellelhető dokumentumot, tárgyat. Míg az első átvétel anyaga közvetlenül a Nemzeti Múzeumba, majd onnan részben az OSZK kéziratárába jutott, addig a második átvételiben említett 5 zsák levél és kézirat véletlenszerű megoszlásban a nyíregyházi levéltárba, ill. Budapestre került. Margócsy József valószínűleg a második begyűjtés anyagát dogozhatta fel, mivel az első, tételes jellegű átvétel kuriozitásokat is magába foglaló dokumentumaira nem tesz utalást.

Az 1959. szeptember 12-én történt begyűjtés dokumentuma szerint (legalább) 21 levelet vettek át, de a felsorolásban csak 19 személyre tesznek utalás. Némileg következtelen, hogy míg Kiss József és Szabolcska Mihály nevét kétszer említik, ami arra enged következtetni, hogy két-két általuk írott levelet szedtek be, addig más esetben nem tüntetik fel az átvevők, hogy kitől származhat egynél több irat. Pedig az OSZK kéziratárában jóval több levél van, ami ebből az első átvételből származhat, s amelyek eddig elkerülték a kutatás figyelmét. A jegyzék a következő személyeket említi: „Pulszky P., Korányi Sándor, Szabolcska M., Schiller, Klopstock, Kiss József, Kiss József, Pekár Gyula, Gyulai Pál, Szabolcska Mihály, Justh Zsigmond, Mednyánszky László, Ibsen, Herczeg Ferenc, Endrődi Sándor, Stróbl Alajos, Jászai Mari, Kossuth Fini, Szinyei József.”

Czóbel Minka és Henrik Ibsen kapcsolata: a levél.

A Dajka Bélánál megőrzött átvételi lista tételes feldolgozását jelenleg is végzem, s azoktól nem csekély hasznot várunk a költőnő irodalmi, társasági kapcsolatainak feltárására nézve. Jelen dolgozatunkban csupán az egyik legérdekesebb tétel, a Henrik Ibsentől kapott levél kérdéskörét kívánom vizsgálni.

Az elmúlt évben az anarcsi Czóbel Minka Baráti Kör vezetőségének (Deák-

Takács Szilvia, dr. Dolhai Ágnes, dr. Dolhai Edina és Kertész Zoltánné) segítségével idehaza megkezdtuk a kapcsolat felderítését. Az Ibsen által írt levelet az OSZK kéziratárában megtaláltuk (ld. 1. melléklet). Közben tudomásunkra jutott, hogy a Norvégiában élő Ibsen-kutató, Fáskerti Mária – akinek előzékeny segítségét utólag is köszönjük – részben már felderítette a Czóbel Minka és a norvég író közötti érintkezést. Ennek az érintkezésnek két relikviáját, az említett levelet, ill. egy festményt (ld. 2. melléklet) rövid kíséző tanulmánnyal ellátva Fáskerti Mária a norvégiai magyarok lapjában, az Oslóban kiadott *MBK Híradó* 2006. márciusi számában közölte. A Magyarországon eddig még publikálatlan dokumentumoknál érdemes egy kicsit elidőznünk, s a pusztá tény alaposabban körbejárunk.

A német nyelven írt Ibsen levél magyar fordítása a következő.

Christiania, 1894. február 12.

Mélyen tisztelt Asszonyom!

Szeretetteljes soraira, ezennel kérem, méltóztassék szívből jövő köszönetemet fogadni!

Hasonlóképpen a szép festményért, amelyen keresztül Ön nekem szerfölött nagy örömet szerzett. A kép egész közel az íróasztalomhoz függ a falon. Nap mint nap, újra és újra megnézem, és olyankor a gondolataim a kedves, szépséges Magyarországra repítenek.

Magamat megtisztelve érezvén, a legjobbakat kívánva maradok alázatos híve:

Henrik Ibsen

Az elegáns hangvételű köszönőlevélben említett festmény ma is látható az Ibsen utolsó lakhelyén kialakított múzeumban, Oslóban az Arbins gate-ban. Sokáig viszont sem a kép származása, sem pedig festője neve nem volt ismert.

Az anarcsi lírikus és a norvég író kapcsolatfelvételének aktualitása és mikéntje jelenlegi ismereteink szerint feltárhatatlan. Ibsen 1891. április 19-én Magyarországra érkezett, s néhány nagyon zsúfolt napot töltött hazánkban.⁴ Megtekintette *Nóra* című darabját Jászai Mari főszereplésével, fogadásokon vett részt, találkozott Blaha Lujzával, személyesen kereste fel az idős, betegeskedő Jókait. Mind-mind olyan alkalom, ahol akár Czóbel Minka is megfordulhatott, hisz a költőnő már két

⁴ Ibsen magyarországi tartózkodására ld. VIHAROS, *Ibsen Henrik Magyarországon: Száz vidám história*, Élet, 1891, 398–416.; LÁZÁR Béla, *Írók és művészek között*, Budapest, Pallas Kiadó, 1918.

évvel korábban bejáratos lett ezekbe a körökbe. 1889. november 13-án lelkesülten mond hálát Justh Zsigmondnak, hogy bevezette őt a fővárosi társasági életbe: „még egyszer meg akarom köszönni jóságát, a sok fáradtságot, melyet okoztam, s hogy a pesti napokat oly élvezetessé tudta tenni. A Feszty estély szép volt [...], s az a néhány – több mint jó ismerős – távol messze a bizonytalan viszontlátásig. »Otthon« éreztem magamat ottan, mintha csak először jutottam volna haza.”⁵

Arra nézve viszont nincs adatunk, hogy találkozott-e személyesen a norvég drámaíróval Czóbel Minka. Bár Margócsy József szerint a költőnő az 1880-as évektől készített feljegyzéseket napjairól, de a nyíregyházi levéltárban 1891. szeptember 6-ai dátummal található meg az első naplórészlet, s körülbelül a századfordulóig igen esetlegesen maradtak meg ezek az iratok. Levelezésében sincs semmi árulkodó jel. Talán csak az elgondolkoztató, hogy Justh Zsigmonddal folytatott levélváltása, mely heti egy-két üzenetet jelentett, a fennmaradt anyag szerint mintegy másfél hónapig szünetelt. 1891. április 3-a után legközelebb május 23-án ír szintén Anarcsról,⁶ bár emögött az is állhat, hogy Justh szinte állandóan úton volt. Justh 1891. április 24-én Budapestről keltezi egyik rövid üzenetét Czóbel Minkához, melyet a következőképp kezd: „Kedves Kollégám! Csak pár szót igen sietve. Könyvét megkaptam, köszönöm! Majd előszóval mondom el véleményemet...”⁷ Ez akár azt is jelenthetné, hogy ez idő tájt – mikor Justh és Ibsen is Pesten tartózkodott – Czóbel Minka a fővárosban volt.

Felmerül azonban a kérdés, hogyha 1891-ben találkozott a költőnő Ibsennel, akkor miért várt majd három évet a festmény elküldésével. Ha viszont 1893/94 környékén veszi fel a kapcsolatot a magyar lírikus a *Nóra* szerzőjével, akkor nem igazán az a kérdés, hogy hogyan tehette ezt, mert az előbbieken vázolt társasági körökbe való bejáratosága választ ad arra, miképp szerezhette meg a címet, hanem az, hogy mi jelenthette az apropót. Ezek a kérdések az adatszerűség síkján jelenleg nyitva maradnak. Ugyanakkor szellemi-művészi szemszögből közelebb férközhetünk hozzá, hogy mi bátoríthatta fel a költőnőt az ajándéknak szánt kép postázására.

Kiss Margit a költőnő szóbeli közléseire hivatkozva többször említi, hogy Czóbel Minka sokra értékelte és példaértékűnek tartotta Ibsen művészetét.⁸ A társasági életben témát jelentett a norvég író művészete. 1893. november 19-én Justh Zsigmondhoz írott levelében röviden beszámol egy beszélgetésről, amiben a házasság kérdése is felmerül. „Sennyey Mici is itt volt, örültem neki, bár azt mondta, hogy

⁵ OSZK Kézirattár, *Levelestár: Czóbel Minka Justh Zsigmondhoz 1889–1894.*

⁶ OSZK Kézirattár, *Levelestár: Czóbel Minka Justh Zsigmondhoz 1889–1894.*

⁷ *Justh Zsigmond naplója és levelei*, 558.

⁸ Kiss Margit, *Czóbel Minka*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980, 26., ill. 235.

Ibsen egy bolond s a *Nóra* ostoba darab! Képzeld csak, én – Tolsztoj híve, a »fehérség« bámulója, mint kedvenc ideával egy érdekházassággal foglalkozom.”⁹

Justh halálára írt nekrológiában szintén említést tesz egy Ibsenhez kötődő élményéről. „Szenttornyán hallottam utoljára zongorázni, nagy beteg volt, testét láz gyötörte. Tudtam, hogy ez alakban már nem élhet tovább, de hatalmas szelleme közelebb jött hozzám, s Peer Gynt fantasticus zenéjén s a magyar népdalok szenvedélyes lágyságán keresztül jobban megértettem könyveit...”¹⁰

Czóbel Minka Ibsenhez fűződő kapcsolatát talán legbeszédesebben az 1891-ben írt *Hafia* című önéletrajzi ihletésű regény főhős írónőjének, Ágnesnek a mondatai fejezik ki. „Nem mesterem, nem is utánzom, sőt magam is csak egy év óta ösmerem az elérhetetlen nagy norvéget. Egyéniségünk túl különböző, semhogy egy uton haladjunk, vagy hogy ő befolyásoljon, de némely tekintetben az embereket mindig úgy láttam, mint ő.”¹¹ Ezt követően Czóbel Minka alteregója (dráma) elméleti fejtegetésbe kezd a „régí classicus emberek” és saját korának emberei közötti karakterológiai hasonlóságokat és különbözőségeket világít meg, s a művészi lét feladatára reflektál.

Mind a magánéleti, mind a művészi jellegű megnyilvánulások azt sugallják, hogy Czóbel Minka gondolatvilágára nagy hatást gyakorolt Ibsen. Kijelenthetjük ezt még akkor is, ha – mint a költő is hangoztatja – ez világlátásuk nem teljes, hanem részleges hasonlóságán alapszik. Mindez, kellő bátorsággal és művészegyéniségekre jellemző exhibicionizmussal kiegészülve, megfelelő alapot jelenthet ahhoz, hogy Magyarország egy távoli pontjáról ajándékként egy festményt küldjön a világszerte elismert norvég drámaírónak.

Czóbel Minka és Henrik Ibsen kapcsolata: a festmény.

A Borovszky Samu által szerkesztett *Magyarország vármegyéi és városai Szabolcs vármegyét leíró kötete* említi, hogy „Czóbel Minka dolgozó szobája tele van Mednyánszky, Büttner és Katona festményeivel.”¹² Anélkül, hogy láttuk volna a Norvégiába küldött festményt, joggal feltételezhetjük, hogy az említett kép alkotóját e három személy között kell keresnünk. Mednyánszky Lászlóval (1852–1919) Czóbel Minka 1887-ben családi kapcsolatba került, amikor a költőnő bátyja, Czóbel István feleségül vette a festőművész húgát, Mednyánszky Margitot (1858–1937), akit szűkebb körben, levelezésükben Miriként emlegettek. Mednyánszky László jelentős segítséget nyújtott a költői pályán induló Czóbel Minkának azzal,

⁹ *Egy régi udvarház...*, 150.

¹⁰ OSZK Kézirattár, 62/63

¹¹ CZÓBEL Minka, *Hafia*, Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1891, 31.

¹² *Szabolcs vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, „Apollo” Irodalmi Társaság, 1896 (Magyarország vármegyéi és városai), 13.

hogy beajánlotta a fővárosi művész és műkedvelő világba – sőt a családi levelezés szerint Jókai Mórhoz¹³ is –, s ezáltal a költőnő előtt megnyílt az akkori társasági élet központjainak, a Jókai-Feszty szalonnak és a Wohl nővérek irodalmi körének az ajtaja. Büttner Helén (1861–1943) neve először 1889. december 3-án, egy Justh Zsigmondhoz írott Czóbel Minka levélben bukkan fel.¹⁴ Hamarosan szinte családtagnak tekintik a baráti körben Bobként emlegetett művésznőt, aki élete utolsó évtizedeit kisebb megszakításokkal Anarcson töltötte, itt is temették el. Katona Nándor (1864–1932)¹⁵ festői tehetségét Mednyánszky László fedezte fel. A két művész közös témája szülőföldjük, a Tátra vidéke volt.

A festmény készítőjének személye körül kibontakozó kérdést Fáskertti Mária úgy oldotta meg, hogy a mű digitális fényképét elküldte a Magyar Nemzeti Galériának. Itt Bakó Zsuzsanna művészettörténész Mednyánszky Lászlóban azonosította az alkotót. „A festmény felismerhetően Mednyánszky László Nagyőrön (ma Szlovákia) lévő, jelenleg múzeumként működő kastélyát ábrázolja. Legalábbis a pártázatos reneszánsz torony bizonyosan az. Az L alakú kép fekvő részén ábrázolt épület az uradalomhoz tartozhatott. [...] A kép stílusa is amellet szól, hogy Mednyánszky alkotásáról van szó, valószínűleg az 1890-es évek elején Nagyőrön festette, amikor otthon tartózkodott éppen. A kép szokatlan formája is jellemző az extravagáns Mednyánszkyra.”¹⁶

Czóbel Minka és a festőművész között már találkozásuktól kezdődően mély szellemi kapcsolat alakult ki. A költőnő leveleiben, naplójegyzeteiben meleg hangon beszél Mednyánszkyról, a sorokon keresztül érezhetően mosolyogva említi meg emberi hibáit (pl. megbízhatatlanságát), s a legteljesebb elismeréssel beszél művészi kvalitásairól. Ezt a tiszteletteljes elismerést figyelhetjük meg a következő kéziratos fejtegetésben, amely egyben a szabolcsi lírikus művészetfelfogásáról és esztétikai gondolkodásáról is sokat elárul. „Egy realista festő! ez is csak egy fogalom, s épen oly nehezen meghatározható, mint minden más fogalom. A legtöbbben »realisták« alatt azokat értik, kik a művészetben a szép mellőzésével a csunyának tért szorítanak. Az én felfogásom más e tekintetben, azt hiszem, minden igazi

13 Czóbel István 1889. január 21-én Nagyőről a következőket írta apjának, Czóbel Imrénének Anarcusra: „Minkának, kinek irodalmi szándékain nagyon örülünk, mondja meg, hogy [Mednyánszky] László legközelebb beszél Jókaival a kiadás praktikumáról. Mikszáthot ösmeri ugyan, de kellemetlen, savanyu embernek mondja, akivel nincs mit kezdeni. Azt hiszem, Jókai lesz a legkompetensebb.” *Egy régi udvarház...*, 118.

14 *Egy régi udvarház...*, 120.

15 LÁZÁR Béla, *Katona Nándor*, Művészet, 1912 (XIV. évf)/4. szám, 142–149. (<http://www.mke.hu/lyka/11/142-149-katona.htm>); BÁRDOS Artúr, *Katona Nándor*, Nyugat, 1914/9. szám (<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00151/04986.htm>); FARKAS Zoltán, *Katona Nándor*, Nyugat, 1932/17. szám (<http://www.epa.oszk.hu/00000/00022/00541/16943.htm>)

16 *MBK híradó*, 2006. március

művész egy bizonyos pontig realista, vagy is csak azt adhatja vissza mit átértzett, átélt, mi énjének egy részévé vált. Egy fantasticus álom épen oly »igaz« lehet neki, mint egy látott tárgy, de álma oly erős legyen, hogy nézőjét meggyőzhesse, hogy nem művészi poza, de énjének, művészetének ellenállhatatlan sugallata mi vele ezt vagy azt a tárgyat választotta. S ez a művészi »énje« az mely egy kopott, fakó ruhadarabot oly érdekessé, vagy elálmódott valóvá tud tenni. Ilyen realista festő Mednyánszky László, álmai szépek, költőiek, de amit fest kézzel fogható valóság, olyan mint a természetben minden nap látjuk, és mégsem olyan, mert így csak a művész láthat – mi csak megérthetjük.”¹⁷

A korábban idézett művészettörténeti vélemény megalapozott, amikor arról beszél, hogy a festményt Nagyőr ihlette. Mednyánszky művészetének időről időre visszatérő témája a családi birtok környezete. Ugyanakkor a festmény nem a XVI. század második felében épített várkastélyt ábrázolja, hanem a község központjában lévő XV. századi gótikus Szent Anna templom 1629-ben készített reneszánsz harangtoronyát. A képen pedig nem az azóta lebontott uradalmi épületek láthatók, hanem a település házai.

Mindezeket alátámasztja Mednyánszky László 1894. január 2-án keltezett naplójegyzete is. „Nagyőrben, különösen a harangtorony architektúrájában van valami középkoriasan borzalmas, amit zöldben és violettben, ezekben a melankolikus színekben jó lehetne visszaadni. Ez a két szín egymás mellett olyan különös ellentétet képez, főképpen akkor, ha a zöld kékes. Kevésbé erőszakos akkor, ha a zöld sárgás. Ebben a hangulatban láttam egyszer Nagyőrött a kertet, a tornyokat, a hegyeket és az eget: valósággal kínai színdekoraáció. Ha ez a hangulat zöldtől mentes, akkor egyszerűen kedves.

1. Kobalt és ultramarin. 2. Krapplakk. 3. Indiai vörös. 4. Nápolyi sárga. 5. Világos okker. 6. Aranyokker.

E kínai színhatás csak az olajfestésnél érvényesül, az akvarellnél sajátos olvadékonyságot nyer a fehér árnyalat folytán, mely hozzá járul.”¹⁸

Ha rátekintünk a Czóbel Minka által küldött festményre, akkor a leírás annak a festménynek a koncepcióját sejtetheti, amelyet Ibsen köszönőlevele megírása előtt, 1894. február 12-e előtt vett át. Bár ezt az elgondolásunkat óvatosan kell kezelnünk, mert némileg megkérdőjelezi, hogy a naplóbejegyzés és a válaszlevél időpontja elég közel esik egymáshoz.

Mednyánszky fentebb citált nagyívű elgondolásának háttérében olyan impreszionista festménysorozat tervét is feltételezhetjük, amelynek legnagyobb mestere

¹⁷ Sz.Sz.B.M.L., XIII.2.18. (14. pallium), az anarcsi Czóbel-család iratai.

¹⁸ *Mednyánszky László naplója*, szerk. és jegyzetelte BRESTYÁNSZKY Ilona, Bp., Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1960 (A művészettörténet forrásai), 22.

Claude Monet, legismertebb alkotása pedig a roueni katedrálisról készült sorozat. Egy-egy témának többszöri feldolgozása egyben művészi erőpróbát is jelentett az új utak felé nyitott Mednyánszkyknak. „Valójában mindig teljes értékű önkifejezésre törekedett. Ennek érdekében tért mindig vissza bizonyos témákhoz, emlékekhez. Ezért sem állapítható meg képeinek pontos egymásutánisága, s az első évek részletezőbb rajzú, technikailag fejletlenebb munkáin túl hiába keresnénk műveiben kategorikus stílusfejlődést.”¹⁹

Nem nyilvánvaló az sem, hogy a kép L alakja valóban az extravagáns Mednyánszky elképzelését tükrözi-e. Tüzetesebben szemügyre véve a festményt jól kivehető, hogy az eredetileg nagyobb méretű volt. Mivel az L álló részén látható torony és a fekvő rész melletti rész nem illeszthető egymáshoz, ezért bizonyos, hogy a festmény egy részét eltávolították. A kérdés tehát az, hogy a kép Magyarországról érkezett ebben a formában, vagy Norvégiában „alakították át”.

Ha egy pillantást vetünk Ibsen oslói dolgozószobájának falára, ez is könnyen eldönthető (ld. 3. melléklet) – a fotó és a Mednyánszky-festmény közléséhez nyújtott segítséget és engedélyt köszönöm Erik Henning Edvardsen úrnak, az oslói Ibsenmuseum igazgatójának). A drámaíró jó néhány képet helyezett el a teremben, de az újonnan érkezett műtárgynak helyet szeretett volna biztosítani. A helyhiány arra kényszeríthette, hogy a táj kevésbé fontosnak ítélt részleteit (pl. az égbolt felhőit, a sáros utat) eltávolítsa, s kivágott rész helyére egy kör alakú keretbe helyezett portrét illesszen.

Sőt az sem kizárt, hogy a jelenlegi állapotban a torony ábrázolásához képest jobbra található fekvő rész eredetileg a másik oldalt helyezkedhetett el. Az „oldalcsere” mellett két érv is szólhat. Az egyik az, hogy a torony oldalában egy épület kezdődik, míg a fekvő rész bal szélén egy épületegyüttes hátsó falát láthatjuk. A másik pedig az, hogy az oslói szobában közvetlenül balról egy igen méretes kanapé van, ami előtt egy szintén tekintélyes méretű asztal, amely körül fotelek találhatóak, így a másik oldal felé lett nagyobb tér.

A kép elvesztette eredeti méretét s alakját, de közvetlenül Ibsen íróasztala közelében volt a nagy norvég korában. S itt láthatják ma is a múzeumot felkereső látogatók.

Summázat (*helyett*)

Czóbel Minka és Ibsen kapcsolatának léte – anélkül, hogy túlértékelnénk – figyelmeztet minket, hogy a költőnő kultúr- és irodalomtörténeti helyének megítélése során körültekintően nyilvánítsunk véleményt. Az anarcsi lírikus későbbi alkotói korszakainak korabeli visszhangtalansága, majd később a *Nyugat* „szel-

¹⁹ EGRÍ Mária, *Mednyánszky László*. Corvina, Bp., 1975², 7.

lemi forradalmának” bűvöletében ítélező irodalomtörténet-írás hatása miatt az utókor hajlamos a századforduló elejétől fokozatosan jelentkező elszigetelődést visszamenőleg már az 1890-es évekre kiterjeszteni.

A kutatók Czóbel Minka költészetének, életművének kétségtelen értékeit – bár sokszor klisészerű megállapításokkal, de – elismerték, elismerik, ám dicséretekkel nagyon óvatosan bántak és bánnak. A tudományos vizsgálódás nehezen birkózik meg a hosszára nyúlt életű költőnő utolsó évtizedeiben tapasztalható valóban provinciális költészetének és vidéki vénkisasszony életmódjának árnyékával. Hajlamosak vagyunk irodalmát, művészi jelentőségét, emberi mivoltát életművének és életútjának véghorizontja felől értelmezni.

Ugyanakkor Czóbel Minka főleg költői indulásának idején, a XIX. század utolsó évtizedében aktív, ismert és elismert személyisége volt a magyar művészeti, irodalmi életnek. Mint a tanulmányunk elején közölt, ez idáig feltáratlan levelek jegyzéke is mutatja baráti, munkatársi kapcsolatot ápolt a korszak számos ismert irodalmárával, képzőművészeivel, színművészeivel.

Justh Zsigmond halála, majd az irodalmi élet századfordulón tapasztalható felpezsdülése után kétségtelenül egyre inkább a szellemi közélet peremvidékére szorult a költőnő. De még ez sem jelentette automatikusan irodalmi nivójának esését, hisz csak ezután jelenik meg saját oeuvre-jének legteljesebb kötete, *Az erdő hangja* (1914). Ezt követően viszont az idő előre haladtával mind írásai, mind életmódja ténylegesen egyre provinciálisabbá vált.

Ahhoz, hogy az anarcsi lírikus helyét megtaláljuk a századvég–századelő szellemi életében, jelentőségét megragadjuk, ill. elszigetelődésének folyamatrajzát felvázoljuk, az irodalomtörténet-írásnak két nagy, fragmentumaiban már megkezdett restanciát kell pótolnia. Egyrészt újra kell olvasni Czóbel Minka életművét (részben erre vállalkozik kötetünk), másrészt a már publikált és új dokumentumok segítségével el kell helyezni saját korának művészi világában.

Dolgozatunk a költőnő csupán egyik, de talán legérdekesebb kapcsolatának feltárására fordította a figyelmet. Bár számos kérdést inkább csak felvetettünk, mintsem megválaszoltunk, de arra talán alkalmas írásunk, hogy rámutasson a Czóbel Minka-filológia hiátusaira, s ezeknek a hiányoknak az eltüntetésére ösztökéljen.

Czóbel Minka és Henrik Ibsen üzenetváltása: A Czóbel Minka levelezés feltáratlan forrásaiból = „Jövőm emléke, múltamnak árnya”: In memoriam Czóbel Minka (Modus Hodiernus 1), Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, szerk. Mercs István, Nyíregyháza, 2008, 43–58.

Christiania, den 12. Februar 1894.

Sehr geehrte Frau!

Für Ihren liebenswürdigen Brief bitte ich Sie hierdurch meinen herzlichsten Dank empfangen zu wollen. Ebenso für das schöne Bild, durch welches Sie mir eine überaus grosse Freude bereitet haben. Das Bild hängt jetzt ganz in der Nähe von meinem Schreibtisch. Täglich sehe ich es wieder und wieder an und meine Gedanken fliegen dann an das liebe, schöne Ungarn.

Mit den besten Grüßen habe ich die Ehre mich zu zeichnen

Ihr ganz ergebener
Henrik Olsen.